

**„HA NINCS BÁNYA, LEGYEN EMLÉKE...”
EMLÉKEZETSTRATÉGIÁK VIZSGÁLATA A PÉCS-
VASASI BÁNYÁSZKÖZÖSSÉGBEN**

Jelige: „Vasasbányatelep”

Tartalomjegyzék

1. Bevezető.....	3
2. Az emlékezés és a helyek viszonya	7
2.1. Az egyén és a közösség, mint (emlék)térformáló erő	7
2.2. Egyéni vagy társadalmi? A konstruktív emlékezet és alakzatai	8
2.3. A térben artikulált múlt, mint tanú.....	10
3. Újradefiniált valóság – a lokális örökségtermelés kezdetei	11
3.1. Az üzem megszűnésének következményei külső és belső perspektívából.....	11
3.2. Újraértelmezett bányászidentitás.....	13
4. A megemlékezések egyéni szintje.....	15
4.1. A mindennapi életben formálódó emlékezet.....	15
4.2. Szervezett kirándulások – brigádtalálkozók.....	16
5. Harc az emlékezetért a nyilvános térben. A megemlékezés közösségi szintje	21
5.1. Eltérő attitűdök és diskurzusok – a megemlékezők perspektívái	22
5.2. A tér mint politikum – az érdekharcok térbeli manifesztációja	23
5.3. Eltérő motivációk – a szervezetek perspektívái	25
5.4. Eltérő örökségkonstrukciók – Az ünnep szimbolikus üzenetei.....	27
6. Összefoglaló	30
7. Bibliográfia	32
8. Mellékletek.....	38

„Muszáj megemlékezni,
mert velünk együtt eltűnik a múlt is.
Nem kell a múltat végképp eltörölni.”¹

1. Bevezető

2011. szeptember 4. különösen fontos fordulópontot jelentett az egykori pécsi bányászok számára. Ezen a napon 18 év után először tartottak központi bányásznapi ünnepséget a belvárosban. Az egyedülálló rendezvény célja az volt, hogy a város figyelmét újra ráirányítsa egy elfelejtett foglalkozási csoport múltjára és megteremtse a hagyományörzés nyilvános, reprezentatív kereteit.²

Szervezett, iparszerű kőszénbányászat Pécsen a 19. század második felében, az osztrák érdekeltségű Dunagőzhajózási Társaság (DGT) helyi működése alatt indult meg.³ A vállalat nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Pécs a 20. század második felére ipari nagyvárossá nőtte ki magát,⁴ legnagyobb hatása viszont a munkástelepek létesítésében,⁵ azaz településformáló erejében nyilvánult meg.⁶ A város gyarmataiként létező – infrastrukturális, gazdasági és kulturális szempontból mindenkor a bányauzemre támaszkodó – kolóniák⁷ közül az egyik Vasasbányatelep⁸ volt, melynek jelentősége, hogy a régió szénbányászata ezen a helyen kezdődött (1782),⁹ és itt is fejeződött be (1993).¹⁰ A, B, C és D elnevezésű utcái első olvasásra semmitmondó nevek, így utalnak a kolóniák precíz, „iparszerű” kiépítésére, az

¹ D.J., férfi, 72 éves, művezető

² *Újra bányásznapi lesz a pécsi belvárosban – bányamanókkal*, <http://www.bama.hu/baranya/kozelet/ujra-banyasznap-lesz-a-pecsi-belvarosban-banyamanokkal-394504>. (2012.01.03.)

³ A DGT pécsi (s a jelentősebb, a bányászat fellendülésének első hullámában létesített munkástelepek: Pécsbányatelep (1855), Szabolcsbányatelep (1868), Cassian-telep (Borbála-telep) (1869), Vasasbányatelep (1871), Somogybányatelep (1874). Forrás: Pilkhoffer 2008.

⁴ Katus 1995, 37.

⁵ A munkástelepeken a lakóhelyek mellett egészségügyi, kulturális, oktatási és fogyasztási egység kialakítására is sor került.

⁶ A jelentősebb, a bányászat fellendülésének első hullámában létesített munkástelepek: Pécsbányatelep (1855), Szabolcsbányatelep (1868), Cassian-telep (Borbála-telep) (1869), Vasasbányatelep (1871), Somogybányatelep (1874). Forrás: Pilkhoffer 2008.

⁷ Az elnevezés magában foglalja a táj iparosítását, a város (Pécs) és a régió gazdasági igényeinek kiszolgálását. A munkástelepek lakóinak életkörülményeiről érzékletes képet fest Szabó Zoltán szociográfiája (Szabó 1986).

⁸ A ma is Pécs külvárosának számító Pécs-Vasas történetileg két – egy falusias jellegű és egy bányatelepi – részből állt. Ez a polarizáltság ma már egyáltalán nem érezhető, a dolgozatban viszont a könnyebb értelmezés miatt a bányászkolóniára való utaláskor a Vasasbányatelep elnevezést használok.

⁹ 1782-ben itt nyílt meg a régió első (s az ország harmadik) kőszénbányája (Babics 1952, 11).

¹⁰ Az utolsó csille „eltemetésére” 1993. szeptember 30-án került sor (Schaller 2000, 140)

egyformaság követelményének teljes mértékben megfelelő alacsony, kisudvarú, egymás tövébe épülő sorházak monotonítására, melyek közül csak itt-ott emelkednek ki emeletes, többszobás presztízslakások.¹¹ Az évtizedek alatt ezek a – többségében 1900-as évek elején létrejött terek – szolgáltak a helyi történelem színhelyéül, s bár az idő múlásával új generációk, történelmi korszakok és ideológiák váltották egymást, Vasasbányatelep utcáit járva ma – közel húsz évvel az üzem megszűnése után – számtalan, a bányásmúlthoz tartozó nyomra bukkanunk. Emellett egyre nagyobb szerepet kapnak a tárgyi emlékek gondozói és gyűjtői, illetőleg az élő emlékezet hordozói: a tanuk, akik saját tapasztalataik alapján a leghitelesebben tudósítanak a lassan feledésbe merülő múlttól.

Az iparág, s a bányász közösség¹² történetét felidéző visszaemlékezések mélyebb elemzése során kirajzolódnak a jelen – látszólag megszokott – „hagyományteremtő” folyamatai mögött rejtőző emblemikus helyszínek, tárgyak és szereplők. Az elbeszélésekben a kollektív identitást fenntartani kívánó belső intenciók jelennek meg, amelyek célja, hogy a közösség tagjai a megőrzött, megélt múlt egy részét a jelen időbeli és térbeli konfigurációiban újraalkossák.

Dolgozatomban szűkebb értelemben az iparághoz kapcsolódó sajátos örökségalkotást,¹³ tágabb értelemben pedig ennek okait és jellemzőit kísérel meg bemutatni az üzem

¹¹ A munkások a bánya által épített és fenntartott szoba-konyhás üzemi lakásokban, míg a magasabb beosztású és előkelőbb társadalmi réteghez tartozók (tanítók, tisztviselők, mérnökök, üzemvezetők) komfortos és többszobás házakban laktak. A vasasi (és Pécs többi bányatelepére vonatkozó) tervrajzok, térképek és lakásmoделlek részletesen megtalálhatók Pilkhoffer Mónika Pécs és a kőszénbányászat kapcsolatát vizsgáló könyvében, amelyben a volt bányakerületek mai állapota is bemutatásra kerül (Pilkhoffer 2008). A század eleji Magyarország munkáslakásainak felépítéséről társadalomtörténeti megközelítésből ír Valuch Tibor: „[...] a rendszerint szoba-konyhás, ritkábban két szobából és konyhából álló lakások komfortját a konyhai falikút és ritkábban a villanyvilágítás jelentette. A fürdő vagy a WC beépítése ezekbe a lakásokba az építés időszakában fel sem merült, a későbbi modernizálás során pedig a helyszűke jelentett komoly kivitelezési nehézségeket. A házak építészeti megoldásának köszönhetően az itt élők részesei lettek egymás életének” (Valuch 2005, 308–313).

¹² A dolgozatban a közösség alatt nem pusztán a Tönnies-i Gemeinschaft-fogalmat értem, ami a tradicionális társadalmakban jelenlevő szoros és tartós, szolidáris viszonyban élő, zárt – emiatt sűrű kapcsolathálót feltételező, területi alapon szerveződő közösségekre vonatkozik (Tönnies 2004). Az elemzés során figyelembe vettem azokat a kritikai reflexiókat (módszertani paradigmaváltásokat), amelyek a késő modern társadalmakban új megvilágításba helyezték a témát és kutatását (globalizáció, tér és idő összezsugorodása, tértől való függetlenedés, a lokalitás helyhez kötöttségének dichotómiája stb.). Tanulmányában Johannes Moser átfogó képet ad a tradicionális közösség-fogalmat ért kritikákról, s többek között a következő megállapításokra jut:

- A közösség nem elkülönült, autonóm mikrokozmosz, inkább egyfajta színpad (a tanulmányban idézett Martin Albrow szerint *aréna*), amelyen a különböző kulturális áramlatok, illetőleg érdekek találkoznak és újabb társadalmi folyamatokat, szimbólumokat és jelentéseket generálnak.
- A közösség – mozaikszerű jellegénél fogva – nem szemlélhető holisztikus perspektívából. Az elemzésnél nem egységet, hanem eltérő gondolkodás-, értelmezés-, és jelentésrendszereket kell figyelembe venni. (Moser 2003)

¹³ A fogalom elemzésekor elsősorban David Lowenthal klasszikus elméletét tekintetem kiindulópontnak, amely szerint az örökség a múlttal kapcsolatot teremtő, identitást megerősítő konstrukció, amely a változhatatlannak hitt jellegével szemben folyamatosan átalakul és a jelen eseményeihez, aktuális céljaihoz igazodik. Az örökségbe a (szokásszerűen) átvett használati tárgyak, gondolatok, szájhagyományok, szokások és rítusok is beletartoznak (Lowenthal 2004, Wessely 2005).

megszűnésétől (1993) máig (2011). Elemzésem középpontjába a kollektív emlékezet fenntartását szolgáló emlékezhelyek¹⁴ kialakítását, s a hozzá kapcsolódó egyéni és közösségi gyakorlatok (megemlékezési stratégiák)¹⁵ vizsgálatát helyeztem. Az elemzés háttéréül az a több mint kétéves kutatómunka szolgált, amelynek során a pécsvidéki bányászközösség, mint foglalkozási csoport sajátosságai mellett Pécsbánya és Vasas kolóniák közösségi tereit vizsgáltam mélyrehatóan. Ezek a bányatelepek már a kezdetektől Pécs külvárosi területein épültek ki, s csak nagyon kevés szálon kötődtek a belvárosi intézményekhez, szolgáltatásokhoz és fogyasztási egységekhez. Az iparág az 1950–1960-as évektől erőteljesen ideologikus kontextusban egyre gyakrabban jelent meg a város nyilvánosságában,¹⁶ ám ez a közeledés a centrum felé mindvégig jelképes maradt, s a felülről szervezett, célirányos kommunikáció szimbolikus „bányász-konstrukciója” mögött rejtve maradt a kolóniák lakóinak igazi arca. Az erőltetett iparosítást követő lejtmenettel párhuzamosan a bányászat fokozatosan eltűnt a városi nyilvánosságból, a szakma presztízse pedig látványosan gyengült.

Noha a bányászatnak a város térbeli terjeszkedésére, gazdasági fejlődésére, a népesség számának hirtelen növekedésére gyakorolt pozitív hatását számos hely- és üzemtörténeti szakirodalom bizonyítja,¹⁷ a rendszerváltás környékén bezárt üzemek megszűnése a köztudatból is száműzte a város arculatát markánsan meghatározó foglalkozási csoportot. A perifériára szorult volt üzemi dolgozóknak a hirtelen jött üzembezárás életre szóló csalódást okozott. A közösségi identitásukban megbántott munkások magatartását vizsgálva világosan látható, hogy a veszteségérzet egy erőteljes „ellenállást” és tudatos örökségteremtést eredményezett, melynek nyílt célja, hogy fenntartsa valamiféle folytonosságot, valamint hagyományőrző gyakorlatokon keresztül újra felhívja magára (a bányászatra) a figyelmet. Dolgozatomban – amely egy nagyobb lélegzetvételű, többféle emlékezetstratégiát elemző kutatás első része – a speciális, harcként felfogott emlékezetpolitikai attitűd helyi (vasasi) sajátosságait és színtereit szeretném megvizsgálni.

¹⁴ A fogalom elemzésének kiindulópontjául a klasszikus Pierre norai emlékezhely-koncepciót tekintettem (Nora 1999), lásd a dolgozat második fejezetét.

¹⁵ Megemlékezési stratégiáknak tekintetem a dolgozatban mindazokat a szándékolt vagy szándékolatlan közösségi gyakorlatokat, társas interakciókat, egyéni cselekvéseket, attitűdöket és törekvéseket, amelyek a bányászat és a bányászközösség múltjának fenntartására irányulnak.

¹⁶ Néhány propaganda célú írás, amely a *Dunántúli Napló* hasábjain jelent meg: *A MESZHART-aknak között Pécsbányatelep érte el a legjobb eredményt, napi előirányzatának 113,6 százalékáért* (1950.12.03., 3. oldal); *Forró lelkesedés a bányavidéken és Baranyában* (1950.05.03., 2. oldal – a május elseji felvonulásról); *A bányász-hét eredménye: százezer csille szén terven felül* (1954.09.02., 1. oldal); *Javult a bányavidékek ellátottsága* (1959.05.19., 2. oldal); *100. születésnapját ünnepelte a vasasi Petőfi-akna* (1968.09.01., 1. oldal)

¹⁷ Erre vonatkozóan részletes – statisztikai adatokkal – alátámasztott elemzéseket találunk: Hajdú 1996, Mendly 2008a, 2008b, Pilkhoffer 2008.

Terepmunkámban a kulturális antropológia és a kvalitatív társadalomtudomány módszereit alkalmaztam. Kutatásom legnagyobb mértékben a bányáüzemhez sok szálon kötődő Pécs-vasasi lakosokkal készített félig strukturált interjúkon¹⁸ alapul, melyek foglalkozás, nem és életkor tekintetében is reprezentatívak.¹⁹ Az adatközlőkkel való találkozás során kiemelt figyelmet fordítottam a tárgyi dokumentumok (családi és munkahelyi fényképek, felvételek, levelek, gyűjtemények) rendszerező elemzésére és feldolgozására. A két év alatt folyamatosan részt vettem a hivatalos (helyi) rendezvényeken, a vasasi érdekeltségű szervezetek, klubok ünnepségein, illetőleg számos találkozóra, baráti körben szervezett kirándulásra is meghívást kaptam. Emellett nagy hangsúlyt helyeztem a helyi média (online és nyomtatott sajtó) vonatkozó írásaira, valamint a hely- és üzemtörténeti forrásanyagra is.

Noha alapvetően a jelen kor emlékezetstratégiáinak vizsgálatáról van szó, a kutatás során fontosnak tartottam, hogy a felszínen zajló társadalmi jelenségek mögé tekintsek, és megvizsgáljam a különböző gyakorlatokat övező – a múltban gyökerező – attitűdöket és viszonyulásokat. Az elkészített interjúk így egyéni életutak és állomások mentén közelítik meg és írják le a közösségben zajló folyamatokat. Az empirikus adatok elemzésében az emlékezést narratív, rendszerező, megjelenítő, és konstruktív folyamatnak tekintettem,²⁰ amelynek sajátossága, hogy a megélt valóságszeleteket egy összefüggő, „olvasható” történetbe rendezi. A visszaemlékezés további sajátossága, hogy a feldolgozott múlt a jelenhez képest, a múlttól való időbeli távolságot és az emblematikus esemény utótörténetét figyelembe véve, a narrátor szemszögéből kerül bemutatásra. A szóbeli felidézésekből így a kollektív identifikáció mellett az egyéni identitás is feltárul.

¹⁸ Az interjúzás módszertani követelményeit illetően Kvale, Seidman és Solt írásaira támaszkodtam (Kvale 2005, különös tekintettel a 7., 8. és 9. fejezetre; Seidman 2002; Solt 1998).

¹⁹ Kutatásom során összesen 28 interjút készítettem (17 férfi, 11 nő). Adatközlőim száma elérte az 50-et.

²⁰ Bartlett 1985; Halbwachs 1967

2. Az emlékezés és a helyek viszonya

2.1. Az egyén és a közösség, mint (emlék)térformáló erő

*„Ilyen nagy felidéző erejük van a helyeknek,
úgyhogy nem hiába alapozták rájuk az emlékezés tudományát.”²¹
(Cicero)*

Legyen szó jelentésadó és jelentéskereső felidezésről,²² az eseményeket szüntelenül újraértelmezni kívánó rekonstruktív folyamatról,²³ vagy társadalmi keretek közé szorított megismerésről²⁴ az emlékezés összetett jelenségét a társadalomkutatók mindenkor alapvetően két kategória – az idő és a tér – egymásra vonatkoztatott függvényrendszerében kísérelték meg értelmezni. A fizikai helyek észlelése, a helyekkel kialakított viszony, és azok (vissza)emlékezésben játszott szerepe egy tágabb kontextusban jól összekapcsolható a társadalom térbeliségével foglalkozó elméletekkel.

Az 1970-1980-as évek kulturális fordulata a strukturalista kultúrafogalom és a társadalomtudományos módszertan újraértelmezésén keresztül a finom társadalmi mozgásokra irányította rá a figyelmet. A különböző felfogás-, megértés-, gondolkodásbeli átalakulás egyik leágazása a térbeli fordulat, amely a földrajzi helyet a társadalmi élet termékének, illetőleg létrehozójának tekinti.²⁵ Egy közösség nem más, mint a viszonyrendszerek és szimbólumtermelések konvencionális alapokon nyugvó „hálózata”, melyben a mindennapi cselekvések mentén sajátos geográfiák rögzülnek, jelentéstermelő gyakorlatokhoz, szokásrendszerekhez kapcsolódó (közösségi) terek születnek, s rajzolják újra a földrajzi térképek objektív pontjait.

Ez a gondolat jelenik meg az emlékezetet, mint társadalmi jelenséget vizsgáló elméletekben is. Halbwachs a mentális térelrendezést (séma) a materiális valóság, társas szabályrendszer által megrostált konstrukciójának, az időt pedig a valóság lokalizálását

²¹ Cicero 2007, 296–297.

²² Proust 1961.

²³ Halbwachs 1967.

²⁴ Assmann J. 1999; Halbwachs 1967.

²⁵ Hayden 2010; Massey 1999, Soja 1996.

lehetővé tevő tapasztalatkeretnek tekinti.²⁶ A társadalmi rendszerek és közösségi gyakorlatok – az emlékezethez hasonlóan – e két dimenzió, tér és idő mentén artikulálhatók, igazolhatók és tartósíthatók.²⁷ Elmélete alapján a valóságot szekvenciákra tagoló idősíkok térbeli mérföldkövekben élnek tovább, a kronológiából tehát így lesz topológia. Jan Assmann a közösséget az aktív tértermelés aktorának nevezi, melynek legfőbb célja, hogy szimbólumokat, (közös) identitást és kitüntetett pontokat (*Anhaltspunkte*) teremtsen. Ezek egy következő időintervallumban a kollektív emlékezet helyeivé válnak.²⁸

Egy közösségben a mindennapi élet kommunikációs aktusai során olyan – folyamatos interakciókkal áthatott – terek keletkeznek, melyek a hozzájuk kapcsolódó élmények, szimbólumok és gyakorlatok révén megkülönböztetett módon járulnak hozzá a kollektív identitás fenntartásához. A helyek jelentéshálóját tehát a közösség tagjai hozzák létre. Így bár generációk váltakoznak, a közösségi terek biográfiáját nyomon követve mégis valamiféle kontinuitást tapasztalunk. Ezek a helyek ugyanis átörökítik az egymásra rakódott múlt-rétegeket, így „idő- térálló” hidat teremtenek múlt és a jelen között: „*A múlt a lenyomataiban, az emberi alkotásokban válik láthatóvá: házakban, műemlékekben, személyes tárgyakban [...] A dolgok valódi, élő bizonyosságai [...] a kulturális folyamatosságnak.*”²⁹ Az emlékezhelyekké váló közösségi terek jelentősége, hogy rendet és struktúrát teremtenek a különböző múlt-képek zűrzavarában, és lehetővé teszik azok újrafelfedezését (*Wiederauffindbarkeit*).³⁰

2.2. Egyéni vagy társadalmi? A konstruktív emlékezet és alakzatai

Az emlékezés alapvetően szubjektív, reflexív, a múltból viszonyítási pontokat kiragadó mentális folyamat. Az információk észlelésének, felismerésének fontos tényezői a múltbeli tapasztalatok (ezek aktív szerveződését jelentő sémák),³¹ amelyek már az észlelés pillanatában determinálják, mire fogunk emlékezni. Ezek a mentális keretek a szocializáció, a folyamatos társas interakciók során szerzett tudás által szüntelenül csiszolódnak, így növelik a

²⁶ Halbwachs 1967.

²⁷ Aleida Assmann az emlékezet térbeli manifesztációját lehorgonyzásnak nevezi (*Verankerung*). Szerinte az emlékezet igazol, tartósít, lokalizál és rögzít (Assmann, A. 1999, 299).

²⁸ Assmann, J. 1999.

²⁹ Frykman 2004, 184.

³⁰ Assmann A. 1999, 299.

³¹ Az angol kísérleti pszichológia egyik ismert úttörője Frederick Charles Bartlett, aki *Az emlékezés* című nagy hatású könyvében fogalmazta meg sémaelméletét. A sémák az emlékezést lehetővé tevő mentális keretek, amelyek a „múltbeli reakciók, múltbeli tapasztalatok aktív szerveződését jelölik.” (Bartlett 1985, 294)

társadalmi/kollektív emlékezet az információk befogadására gyakorolt hatását. A múltképek rendszerezése egy közös viszonyítási/vonatkozási keret, a kollektív múlt függvényében történik. Halbwach szerint az embernek kapcsolódási pontokra, „társadalmi keretekre” (időbeli és térbeli fogódzókra) van szüksége ahhoz, hogy emlékezni tudjon,³² Jan Assmann ezt a gondolatot folytatva leírja, hogy még a legszubjektívebb emlékeink is a társas impulzusok, és az elbeszélte élmények oda-visszacsatolása közben rögzülnek.³³ Az észlelés, emlékezés tehát egyéni, a folyamat eredménye – az emlékezet – viszont társas konstrukció, amely kommunikációs folyamatok által jön létre. „Az emlékezet kommunikációban él...”,³⁴ a folyamatos interakciók és gyakorlatok által őrzi meg helyét és marad fent a kollektív emlékezet vonatkozási rendszerében.

A kollektív emlékezet mögött rejlő közös tudás, szabály- és értékrendszer, valamint az együttes tapasztalatok összeforrása köti össze az egyéneket, és hozza létre a közösséget. A közösség elkülönülő tagjaiból így lesz „MI”.³⁵

A „Mi”-csoport legfontosabb sajátossága és célja, hogy szimbólumokat, közös egységes identitást, és a kollektív emlékezetét igazoló – önmagát időben és térben legitimáló – objektív tereket teremtsen. Az érzékelt élmények formát öntenek, konkrétumokká válnak, s palimpszeszt-szerűen írnak felül a korábbi lokalizációs gyakorlatok során rögzült tudattartalmakat. E folyamatot három hangsúlyos tényező – az emlékezet alakzatai – befolyásolják, amelyek a különböző megemlékezési stratégiák elemzésekor kutatásomban fontos támpontot jelentettek.

Az első szempont szerint az emlékezet a kollektívan átélt időben és a sajátosan berendezett, „lakott” térben gyökerezik. A közös élmények, értelmezések és a bennünket körülvevő materiális világ egyrészt az Én, másrészt pedig a csoport integritását biztosítják, hisz a közös tudás révén a különböző jelenségeket, szimbólumokat a közösség tagjai azonos módon értelmezik. A múlt kitüntetett jelképei, eseményei tehát csoportszintű, ugyanakkor személyes vonatkozású jelentéssel is rendelkeznek.

³² Halbwachs 1967.

³³ „Még a legszemélyesebb emlékek is csak társadalmi csoportok keretei közt zajló kommunikációban és interakcióban születtek meg. Nemcsak a másokról tapasztaltakra emlékezünk, hanem arra is, amit ők mesélnek el [...]. Sőt élményeinkre is mások vonatkozásában, a jelentések társadalmi veretű összefüggésének keretei között tesszük szert” (Assmann, Jan 1999, 36)

³⁴ Assmann, Jan 1999, 37.

³⁵ A *Der lange Schatten der Vergangenheit* című könyvében Aleida Assman a „MI”-csoportokat (*Wir Gruppen*) az emlékezet sajátos formájának tekinti, ami egy erőteljes, nem formalizált inkább ösztönös összetartozás-érzésből fakad. Ez hozza létre a „MI”-emlékezetet (*Wir Gedächtnis*). (Assmann A., 1999)

A kollektív tér- és időfogalom után a második tényező a csoportöntudat: az identitás-bizonyosság, amely meghatározza hova tartozunk, kik vagyunk, mi a célunk. A kollektív emlékezet a közösség múltjának és sajátos jellegének tükörképe. Ehhez képest definiálja magát a csoport a jelenben, illetőleg ez alapján alkotja meg kulturális örökségét a jövő számára.

Az emlékezés alakzatainak harmadik sajátossága az emlékezet rekonstruktív természete. Bartlett óta tudjuk, az emlékezet minden felidézés alkalmával módosul: a jelen vonatkozási keretei számára kevésbé fontos elemek így fokozatosan elhalványulnak, a helyüket pedig újak veszik át. Ennek következtében a múlt pontos megőrzése ellehetetlenül, az emlékezet pedig egy – a csoport mindenkori vonatkoztatási kereti között lavírozó – konstrukcióbá válik, és jól szemlélteti a múltbeli tapasztalatok használatának módját.³⁶

2.3. A térben artikulált múlt, mint tanú

Jan Assmann emlékezet-alakzatai révén jól látható az a tendencia, amelynek során a jelenben élő közösség térben és időben objektív emlékezetközösséggé válik. A közösségi gyakorlatok ritkulására a csoport intézményesülési tendenciákkal reagál. A (vissza)emlékezés fizikai keretétől szolgáló közeg megteremtésének elmélete Pierre Nora nevéhez fűződik, aki történészként az emlékezethelyek kialakulását a társadalom szintjén vizsgálta.³⁷

Az emlékezés valódi közegének megszűnése, a csoport önigazolása és a múlttal való folyamatosság gyengülése azok a tényezők, amelyek hatására az emlékezethelyek létrejönnek. Kialakulásukhoz erőteljes belső kényszer tapad: az idő, sajátos természetéből fakadóan folyamatosan szelektálja, újrakörvonalazza az elraktározott múltképeket, amelyek részben elhalványulnak, részben pedig kikristályosodnak. Az emlékezet ezért konkrét tárgyakba költözik, így garantálva fennmaradását; sajátos aurával rendelkező tereket alakít ki és rendez át, a mindennapi élethez szorosan hozzátartozó homogén tereket pedig a múlt médiumaivá változtatja. Ezt a tudatos hagyományteremtést – Nora szerint – a mindenkori társadalom irányítja, amely önkényesen megszabja, mire és hogyan akar emlékezni.

Dolgozatomban ezt a folyamatot egy lokális közösség szintjén vizsgálom különös tekintettel a kollektív emlékezet azon konstrukcióira, amelyekhez egyéni vagy közösségi szinten kommunikatív (megemlékezési) gyakorlatok kapcsolódnak.

³⁶ Lásd: Assmann 1999, Bartlett 1985, Gyáni 2000.

³⁷ Nora 1999.

3. Újraderfiniált valóság – a lokális örökségtermelés kezdetei

3.1. Az üzem megszűnésének következményei külső és belső perspektívából

„Ma már a múltnak csak emlékei vannak,
melyeket néhányan szívesen gondolnak.
Más lett itt az élet bizony azóta,
mióta nem szól már a klopacska...”³⁸

A bányászat mint iparág kiemelt jellege már az 1960-as évek közepétől meggyengült. A megváltozott piaci körülmények elvárásainak nem megfelelő üzemeket egyre több kritika érte. A gazdaságtalan működésre reagálva a Mecseki Szénbányák Vállalat vezetősége 1972-ben a közel százéves pécsbányai Széchenyi-aknát, a rendszerváltás után 1993-ig pedig a pécsvidéki bányászat teljes üzemi bázisát felszámolta.³⁹ A térség öt bányájának bezárásával 12 ezer bányász maradt munka nélkül, a térségben pedig 14%-os munkanélküliség alakult ki.⁴⁰

Az üzem megszűnése leginkább az infrastrukturálisan⁴¹ teljes mértékben a vállalatra támaszkodó munkástelepeket érintette érzékenyen. Vasasbányatelepen a vállalat – működésének fénykorában – a férfi lakosság 90%-ának megélhetését biztosította.⁴² A telep 1993-ban elveszítette fejlődésének legfontosabb mozgatórugóját, ami az adatközlők elbeszéléséből is látszik:

³⁸ F.J. (férfi, 57 éves, adminisztratív dolgozó) saját, Pécs című verse.

³⁹ A Vállalat 1972-ben a pécsbányai Széchenyi-akna, 1989-ben István-akna 1993-ban pedig a vasasi Petőfi-akna működését szüntette meg. A Mecseki Szénbányák Vállalat fokozatos leépüléséről, és a városfejlődésre gyakorolt hatásáról részletesen lásd Mendly 2008.

A hírről a *Dunántúli Napló* aktuális számai is tudósítottak: *Pécs-bányaüzem* (1971.07.01., 4. oldal – a megszűnésről); *Pécsbányatelep csendje* (1973.09.01., 3. oldal); *Aczél György: korszerűbbé és olcsóbbá tenni a szénkitermelést* (1988. 09.04., 1. oldal); *Őszinteséggel és nyíltsággal elébe mehetünk a konfliktusoknak* (1988.09.05., 1. oldal); *Még egyszer a bányászatról* (1988.09.17., 3. oldal); *A pécsi önkormányzat harcol a munkahelyekért* (1991.09.01., 1. oldal).

⁴⁰ Mendly 2008.

⁴¹ A mindenkori bányavállalat köteles volt támogatni a munkafolyamatot érintő úthálózat kiépítését, korszerűsítését, illetve minden, a bányászattal valamilyen szinten kapcsolatban levő intézmény működését. A munkástelepeken így a közművesítést, az oktatási, egészségügyi és a kulturális kapcsolódást, valamint a sportlehetőségeket biztosító intézmények fenntartását is az üzem felügyelte.

⁴² Batai 2000, 65–69.

„A bányászok mindig fontosnak érezték magukat, mert tudták, hogy kell a munkájuk. Az volt a szlogen, hogy „A csákányt úgyse veszik ki a kezünkől”. Amúgy is csak peremkerület vagyunk, most teljesen háttérbe szorultunk. A bányával együtt meghalt Vasas is.”⁴³

A tágabb nyilvánosságban is családias jellegéről ismert⁴⁴ üzem bezárása leglátványosabban a peremvidék gazdasági mutatóit befolyásolta negatívan, aminek következtében Vasas egyre inkább eljelentéktelenedett, anyagi források hiányában fokozatosan lepusztult, gettószerű vonásokat öltött. Az infrastrukturális problémák mellett, támogató hiányában a telepen zajló kulturális élet szinte teljes mértékben megszűnt. További következmény a lakosság szerkezetének gyökeres változása:⁴⁵ a fiatal generáció fokozatos – az üzemmegszűnés után felgyorsuló – elvándorlásával megszűnt a korábbi – bányászdynasztiákra jellemző – generációs kontinuitás, felszakadtak a jól kiépült kapcsolati hálók és barátságok. Az elköltöző családok helyére új, többségében roma lakosok érkeztek, akik csak távolról ismerték a kétszáz éves bányásmúltat, és saját – az „öslakosoktól” teljesen elszigetelt – kapcsolatrendszert építettek ki. Az előregedő, kiháló, túlnyomórészt bányászözvegyekből álló közösség mellett ez a település arculatváltásának egyik legfontosabb tényezője.

„Amikor az idősök meghaltak, akkor már nem volt az a hangulat. A Nusi barátnőm még mindig a C utcában lakik, de mindig mondja, hogy már hányadik ember lakik a régi házunkban...? A negyedik. Most megint árulják. Állandóan kicserélődik a lakosság. Ott is a kreolbőrűek vannak hatalomban és csúnya dolgok történnek.”⁴⁶

„A szomszédok itt mindig szombat-vasárnap kiültek a ház elé a padra, beszélgettek, segítettek egymásnak... De mióta a rendszerváltás van, azóta nem lehet ráismerni Vasasra.”⁴⁷

H.P. elmondásából is látszik, hogy a közösség tagjai az üzem megszűnését a rendszerváltással összefonódó, tervszerűen végrehajtott politikai döntésnek tartották.

Az államszocializmus alatt a bányászok a társadalom kitüntetett csoportjaként voltak számon tartva: a pártpolitikai térben kiterjedt kapcsolathálóval rendelkeztek, s a szocialista ideológia eszközeként hangsúlyos szerepet játszottak a munkásmozgalmak és propagandatevékenységek lebonyolításában. A politikai rendszer változása a „dicső” múltat néhány év alatt lerombolta. Az alapvetően csak a szakmájukhoz értő, munkájuk során egészségkárosodást szenvedett dolgozóknak hirtelen teljes életformaváltásra volt szükségük: a munkások nagy részét kordedvezményesen nyugdíjazták, másokat új részlegre helyeztek, a

⁴³ F.K., férfi, 78 éves, vājār

⁴⁴ Lombos Jenő: Vasas-bányán nem történik semmi különös. In: *Dunántúli Napló*, 1972.05.07., 3.

⁴⁵ Ez a folyamat már az 1970-1980-as években megkezdődött, a bezárás után pedig erőteljesen felgyorsult. Az 1970-es évektől üzemi lakásokat már csak Pécs új lakótelepein: Kertvárosban és Uránvárosban ajánlottak fel a dolgozóknak. Ennek következtében a fiatal lakosság nagy része már jóval a bezárás előtt elvándorolt.

⁴⁶ K.N., nő, 71 éves, bányászfeleség

⁴⁷ H.P., nő, 81 éves, bányászfeleség

legtöbb ember viszont állás nélkül maradt. A telepen eluralkodó pánikreakciók, valamint a politikai intézkedések körüli pletykák megbénították a hangulatot és szétzilálták a közösséget.

3.2. Újraértelmezett bányászidentitás

Noha a vállalat leépülésére vonatkozó jeleket már jóval 1993 előtt észlelni lehetett, a mindennapi élet koordinátáinak azonnali, kényszerű újraértelmezése a traumaként megélt helyzet feldolgozásának sajátos módját eredményezte. E folyamat alapvetően két – egymást feltételező – viszonyulást hozott létre.

Elsőként döntően befolyásolta a bányásközösség tagjainak hozzáállását azokhoz a rítusokhoz, amelyek az üzem működése idején szervesen hozzátartoztak a mindennapi élethez. Ilyenek voltak a rendszeres családi estek, brigádtalálkozók, kirándulások, bányásznapiak, amelyek a közös élmények révén hozzájárultak a kollektív identitás megerősítéséhez. Az összejevetelek, nem szűntek meg, de számuk a megszűnés utáni első években drasztikusan csökkent, részben a hirtelen szétszóródó közösség, részben pedig a csalódás okozta elfásultság miatt:

„Siralmas bányásznapiak voltak. Tényleg meg kell erőltetnem az agyamat, hogy emlékezzek rá. Abból állt az első egy-két évben, hogy az óvodaudvarban összejött húsz ember. Valaki mondott valamit, hogy mégis teljen az idő, és kész volt a megemlékezés. Jó napot! Leraktuk a koszorút és mindenki elment haza.”⁴⁸

A másik reakció teljesen ellentétes. A bányabezárás utáni időszakban került sor az üzemépület tárgyi eszközeinek értékesítésére és szétszórására. A dolgozók többsége (elbocsátása után) összegyűjtött és hazavitt minden, a munkafolyamatra kicsit is emlékeztető tárgyat. Ahogy D.J. nyugdíjas vágár elmondta, a napi rutin miatt az élethez automatikusan hozzátartozó dolgok korábban nem tűntek különlegesnek:

„Amikor már nem működött a bánya, amikor nem volt köztudatban, akkor kezdtük el gyűjteni. Előtte nem, mert mindennap kézből voltak ezek a tárgyak, szerszámok. Az az érték, ami nincs tovább. Eszembe se jutott volna előtte, hogy elviszem, vagy eltegyem. Olyan természetes volt, hogy van.”⁴⁹

A tárgyak iránti érdeklődés tehát a közösségi rítusokkal ellentétben erőteljesen megnőtt, ami a bányászidentitás és a közösségszerveződés újraértelmezését eredményezte. E folyamatban megváltozott az a szemlélet (csökkent a kritikai távolság), amellyel korábban a tárgyakra tekintettek, s helyébe a hozzájuk kapcsolódó élmények és rítusok újra(át)élése iránti vágy lépett. Ezek a tárgyak az egyéni és közösségi emlékezetstratégiákban fokozatosan egyre

⁴⁸ D.J., férfi, 71 éves, vágár

⁴⁹ D.J., férfi, 71 éves, vágár

nagyobb szerephez jutottak, s használatuk során egyedi aurával rendelkező jelentéshordozókká,⁵⁰ eredeti funkciójuktól megszabadulva pedig a kulturális örökség részeivé váltak.⁵¹

Ez az örökségkonstrukció a közösségben is látványos szemléletváltást eredményezett. A tudatos hagyományteremtés megváltoztatta az a látásmódot, amellyel a bányászok önmagukra tekintettek, s ez számos következménnyel járt. A csoportot jellemző hatalmi viszonyok átrendeződtek, a közösség, tagjai közül kizárta mindazokat, akik nem vettek részt az örökségalkotás folyamatában. Az identitásukhoz hűséges egykori dolgozók új kapcsolatrendszert építettek ki és újradefiniálták, hogy pontosan mit is jelent bányásznak lenni.

„[...] itt van egy réteg, akik tagok a szakszervezetben, az asszonyklubban, akik énekelni járnak, akik szinte semmiből nem húzzák ki magukat, és minden olyan rendezvényen részt vesznek, ahol valamivel is lehet ápolni azt a múltat, ami itt volt. [...] Ők az én korosztályom, talán 2-3 van, aki 70 alatti. De az is 65 feletti. Van 80 feletti is, akit úgy hoznak ki kocsival... Ezeknek az embereknek egy jelentős része főleg asszonyok, egyedül élnek. Úgy hívjuk magunkat, hogy A MAG.”⁵²

Az újraalkotott identitás részeként a tárgyak nemcsak a közösségi rendezvényeken és ünnepségeken kerültek a figyelem középpontjába, hanem az egyéni ízlésnek és kötődésnek megfelelően az otthonokban is elkülönült térszeletet sajátítottak ki. A – főként dekorációs céllal kiállított – tárgyak a lakások mindennapokhoz szorosan hozzátartozó részeiben kaptak helyet, így tulajdonosuk folyamatosan kapcsolatban lehet(ett) velük.

Az örökségtermelés további következménye, hogy a mindennapi élet fizikai közegének kicserélődése megváltoztatta azt a belső perspektívát, amellyel a közösség tagjai otthonukat, a bányatelepet szemlélték. Az adatközlők mentális térképeit elemezve jól látható, hogy az intenzíven megélt terek a hagyományok számára kialakított emlékhelyek és a bányászok lakóhelyeihez kapcsolódnak. A korábbi homogén terek (azonos foglalkozású és társadalmi helyzetű lakosok által egybefonódó házak, utcák) töredezetté váltak, s a *megélt*⁵³ útvonalak a kaleidoszkópszerűen újrendezett kitüntetett pontok (emlékezethelyek) között rajzoltak fel új térbeli struktúrákat.

⁵⁰ Frykman 2004.

⁵¹ Az örökségkonstrukcióról szóló tanulmányában Krzysztof Pomian a következőt írja: „E tárgyak státusza eredetileg eltérő lehetett, vagy történetük során módosulhatott is; [...] Hiszen azzal, hogy a kulturális örökség részévé váltak, megváltozott az a mód, ahogy szemlélték őket, beszéltek róluk és viszonyultak hozzájuk” (Pomian 2004, 85).

⁵² B.I., nő, 71 éves, a Vasasi Nyugdíjas Szakszervezet elnöke

⁵³ Egy helyhez fűződő kapcsolatunk az általa szerzett tapasztalatok révén válik erőteljessé. Csak az ily módon megismert terek formálják az identitásunkat. Az egyén helyértelmezéséről – Yi Fu Tuan geográfust idézve – részletesen ír Dolores Hayden (Hayden 2010).

4. A megemlékezések egyéni szintje

4.1. A mindennapi életben formálódó emlékezet

„Azért ahol bánya volt,
ott miről másról tudnak emlékezni?
Amíg volt, lehetett miről beszélni, amióta nincs,
azóta már csak a hagyományt őrizzük.”

A kezdeti csalódottság és kiszámíthatatlan helyzet okozta mélypont után az elmúlt 5–10 évben látványosan megnőtt az érdeklődés a bányász hagyományok ápolása, és a kollektív megemlékezést szolgáló összejövetelek iránt. A bányász közösség számának csökkenésével párhuzamosan egyre erőteljesebben fogalmazódott meg – s öltött testet különböző gyakorlatokban – a vágy, hogy az iparághoz kapcsolódó emlékeket fenntartsák és a következő generációra áthagyományozzák.

A megemlékezések különböző sajátosságokkal rendelkeznek. A résztvevők *társadalmi helyzetét* illetően három szintet lehet elkülöníteni: alacsony és magas beosztású dolgozók, valamint a vezetői réteg körében szervezett összejövetelek. A *kisajátított tér* szempontjából az események szerveződhetnek helyben (a bányatelepen) és a városi térben.⁵⁴ *Formájukat* tekintve pedig három típus különíthető el: a mindennapi életben, többnyire csak a társas interakciók szintjén megnyilvánuló emlékezésforma; szervezettebb megemlékezés (például az intézményi alapon szerveződő brigádtalálkozók, összejövetelek az üzemben betöltött pozíció alapján); valamint közösségi szintű megemlékezés (ünnepség).

Míg a nyilvános (egész közösséget érintő), hivatalos megemlékezés csak az elmúlt pár évben került újra a figyelem középpontjába, a spontán összejövetelek az üzem megszűnése után se maradtak el, bár jóval kevesebb figyelmet kaptak. A bányavállalat működése idején rutinossá vált találkozók az üzem megszűnése után kizárólag a szűk dolgozói kapcsolathálóra

⁵⁴ A városi térben zajló megemlékezés 1993 után megszűnt. A bányász emlékek iránti, folyamatosan erősödő érdeklődés az utóbbi néhány évben itt is nyomon követhető: közel 20 év elteltével tavaly került sor először a központi bányásznap ünnepség megszervezésére. Néhány vonatkozó írás: *Újra bányásznap lesz a pécsi belvárosban – bányamanókkal*, <http://www.bama.hu/baranya/kozelet/ujra-banyasznap-lesz-a-pecsi-belvarosb-an-banyamanokkal-394504> (2012.01.03.); *Bányásznap – Pécs, Kossuth tér*, http://www.pecsinapilap.hu/cikk/Banyasznap_-_Pecs_Kossuth_ter/83642/, (2012.01.03.); Bóka Máté: *Bányásznap: tovább él a hagyomány*, <http://www.pecsma.hu/helyi/2011/08/02/banyasznap-tovabb-el-a-hagyomany/>. A Pécsen zajló megemlékezés számtalan tanulságot rejt, sajnos a dolgozatban terjedelmi okok miatt nincs mód a részletesebb bemutatásra.

épültek, s csak az elmúlt néhány évben váltak népesebb, valódi értelemben vett hagyományápoló megemlékezésekké.

A múlt továbbélésében és felelevenítésében ma elsősorban a hétköznapiakat átható spontán találkozók játsszák a legnagyobb szerepet, ahogyan arról B.I. is beszélt:

„Sokszor valamit mesélnek az utcán, és »Jéé, tényleg...?«, »Én is emlékszem...!« Az egyik erre emlékszik, a másik arra, és akkor összerakjuk: »Tényleg így volt, még emlékszel rá...?« A bányáról is beszélünk. Tudja, sok volt a szerencsétlenség, és mi mind tudjuk, kinek a férje halt meg ott.»⁵⁵

A beszélgetésekben a bánya tehát kiindulópont és összekötő kapocs. Az emlékek életben tartására irányuló szóbeli interakciók elsősorban a közös élményekből táplálkoznak. A bányában kitalált becenevek, a munkafolyamathoz kötődő félelmek és örömek, az ünnepek és azok a tevékenységek, amelyekben több személy vett részt – mint közös gyökerek – hosszú évek múltán is összekapcsolják azokat, akik a kollektíven átélt múlt részesei voltak.

„Azon gondolkodom, hogy ezt is azok tudják értékelni, akiknek személyes élményük van ezzel kapcsolatban... Most mikor például a Tescoban találkozok a L. P.-val, az segédvájárom volt, mikor én csillás voltam, akkor persze, hogy mindjárt azzal kezdi: kik vannak meg még a csapatból? Akkor előjön az, mikor ezt-azt kellett csinálni... ennyi méter ide, ez omlott össze... Voltak ilyen becenevek, mint a Bolond Gyurka, aki sose várta meg robbantás után, hogy leüledjen a füst. Na, most ezek a nevek is megmaradnak.»⁵⁶

Az emlékezés spontán, kommunikatív szintje a mindennapi életben használt privát terekhez és interakciókhoz kötődik elsősorban. Ez egy olyan képlékeny és szándékolatlan narratíva, amely befolyásolja a beszélgetések témáit, az interakcióban résztvevők gondolkodásmódját és múlt-értelmezését, illetőleg talán a legnagyobb szerepet játszik abban, hogy a múltbéli személyes élmények és kötődések fennmaradjanak.

4.2. Szervezett kirándulások – brigádtalálkozók

A spontán emlékezetstratégiák közé tartoznak még a kisebb baráti társaságok által szerveződő összejövetelek, kirándulások, melyek közül két – a bányászathoz szorosan kötődő – példát említenék.

Az egyik a május elsejei ünnepi hagyományokhoz és a bányásznaphoz kötődik. Ezeken a napokon a rendszerváltás óta tizenöt-húsz, főként 75 év körüli nyugdíjas bányász egy emblemikus helyen: a mecseki szénbányászat 200 éves évfordulójának emlékére állított

⁵⁵ B.I., nő, 73 éves, bányászözvegy

⁵⁶ F.J., férfi, 66 éves, vájár

bányászszobor mellett találkozik.⁵⁷ A Munkácsy-díjas (1975) szobrászművész, Vasas Károly megbízásából készült szobrot az 1982-es bányásznapon avatták fel, s az üzem megszűnéséig ünnepeket tartottak ezen a helyen. A bányateleptől tíz perces sétára található emlékmű megközelítése is együtt, szervezeten történik, ahogy arról B.I. is mesélt:

„Telefon jön ilyenkor, tudja, körtelefon: »Milyen idő lesz? Megyünk? Kettőkor a mozinál!« Találkozunk a régi mozi előtt, visszük a kis székkünket meg a kis batyut benne az ennivaló, innivaló és kimegyünk. Egész délután ott vagyunk egész estig.»⁵⁸

A kirándulás szimbolikus jellegét a hely eredete, megjelölése (díszítése), a résztvevők, az együttlét során használt szimbólumok, valamint a közös tevékenységek jelentik. A monumentális bányászszobor a dicső múltat, a mecseki bányászat történelmi jelentőségét sugallja. Bár ma már csak a maradványai láthatók, a közösség ragaszkodása azt mutatja, nem (csak) a múlt és nem (csak) a hely játszik fontos szerepet az emlékezet formálódásában. A „gyökerek” csupán viszonyítási keretek, amelyek tartalmát az újraírt múltképek töltik meg. Az eredeti valóságától ma már teljesen eltérő hely és tárgy, jelentését kizárólag a hozzá kapcsolódó – jelenben szőtt – értelmezések révén nyeri el. Megfordítva: minden hely, amiről nem beszélnek, elfelejtődik. A bányászszobor jelentőségét ma a minden évben megismételt közösségi gyakorlatok legitimálják:

„Mert ott a mi törvényesen bérelt helyünk. A bányászszobor. Az. Odaköt bennünket. Nem is tudjuk elképzelni máshol. Nem egy olyan nemtommilyen hely, de nekünk fontos.»⁵⁹

„Május elsején a fiúk azt a fát kidíszítik ilyen kreppszalagokkal. Ilyenkor nyársat sütünk, egymást megkínáljuk. Az asszonyok sütnék valamit. Körbe megyünk, és mindenkinek a nótáját elénekeljük. Néha még orosz nótákat is, hülyeségből...”⁶⁰

A kirándulásra a résztvevők már néhány nappal előbb elkezdene készülni: a férfiak kitakarítják a meglehetősen elhanyagolt területet és szalagokkal díszítik fel a fákat, a nők pedig süteményt sütnek. A találkozó sütés-főzéssel, beszélgetéssel és közös énekléssel telik. Az együttlét során fontos szerepet kap a visszaemlékezés. Ebben segítenek azok a tárgyak, amelyek az esemény részét képezik: a csoport rendszeresen magával viszi a bányászszobrot, az együtt töltött időt pedig a bányászhimnusz eléneklésével zárják. Minden bányászemlék közül ezek rendelkeznek a legerősebb szimbolikus, szakrális töltettel. Az egységet, összetartozást és a létezést legitimáló jelképeknek alapvetően performatív és reprezentatív

⁵⁷ Az impozánsan kialakított téren bányásznapokat és ünnepeket tartottak, az üzem megszűnése után viszont gazdátlanul maradt: lepusztult majd magánkézbe került. A bányászszobrot megrongálták, maradványait elhordták. Forrás: Bíró József: *A mecseki szénbányászat kétszáz éves évfordulójára készített bányászszoborra emlékezve*, <http://www.pecsibanyasz.hu/rovatok.php?id=360>, (2011.06.28.) Képek a helyszínről lásd az 1. mellékletet.

⁵⁸ B.I., nő, 73 éves, bányászözvegy

⁵⁹ G.E., nő, 79 éves, eladó

⁶⁰ G.A., nő, 78 éves, szakmunkás

használati módjuk van. A kirándulás egyik legérdekesebb része a hely biográfiájának folyamatos újráirása mellett e jelképekkel való bensőséges azonosulás. A személyes használat a szimbólumokat át/megélhetővé teszi és – a bányásznap hivatalos rendezvényével ellentétben⁶¹ – csökkenti a távolságot az egyén és a közösségi emlékezet, mint kollektívan létrehozott emlékképzet között. Ez a zászló és a himnusz iránti érzést elmélyíti, és hozzájárul ahhoz, hogy a résztvevők továbbra is sajátjukként tekintsenek rájuk.

Hasonló a helyzet a kirándulástól némileg szervezettebb alapokon megrendezésre kerülő brigádtalálkozók esetében is, ám az esemény szerkezete, a résztvevők jellege és a megrendezés körülményei számos ponton eltérnek.

A vizsgált Pécs-vasasi kapcsolathálók elemzése elsősorban arra világít rá, hogy a szoros barátságon alapuló mikrocsoportok alapvetően a bányatelepen, valamint az üzemben eltöltött idő és pozíció, illetőleg a közös élmények alapján jöttek létre. A közösségszerveződés egyik, talán legfontosabb formája a brigádmozgalmakhoz köthető. Az 1956 után⁶² működő munkásbrigádok tevékenysége a társadalmi munkák és munkaversenyek mellett számos kulturális és szórakoztató jellegű aktivitásra is kiterjedt. A brigádok kitüntetett szerepet kaptak egy-egy lokális ünnepség körüli teendőkben, és nagyon sok közösségi tér (például a jubileumi bányászszobor és környéke) kialakítása is hozzájuk kapcsolódik.

A brigádtalálkozókat az egyes csoportok a bezárás óta minden évben megrendezik. Az évek során – a résztvevők számának csökkenése miatt – a kevesebb tagot számláló csoportok fuzionáltak, s így ma összesen három 20–40 tagot számláló brigádtársaságokról⁶³ beszélhetünk.

R.F. és kollégái az alacsonyabb beosztású dolgozók közé tartoztak. Ők járnak össze leggyakrabban:

„Előtte úgy volt, hogy volt 3 csoport: műszakiak, elővájásiak meg az iszapolók. Ez az évek alatt teljesen összeforrt. Az iszapolók összejöttek a műszakiakkal, ahogy ugye fogy a nép. Én is elmentem az ő találkozóikra, ugye egyre kevesebben vagyunk. Sokan meghaltak. De így is összejövünk évente legalább tízszer, mert mindenkinek a névnapját megünnepeljük.”⁶⁴

K.F. aknásként dolgozott a Petőfi-aknán. Ő és munkatársai minden évben kétszer: tavasszal és ősszel találkoznak R.F.-ékhez hasonlóan szervezett, jellegét tekintve kötetlen formában. A két csoport esetében közös, hogy a résztvevők egymás otthonában találkoznak, s az együttlét alatt a bányában eltöltött idő emlékére zsíros kenyeret esznek zöldhagymával.

⁶¹ Erről a következő fejezetben lesz szó.

⁶² Valuch 2001, 221.

⁶³ A tagok között természetesen lehetnek átfedések.

⁶⁴ R.F., férfi, 49 éves, csillás

Ahogy ők nevezik, ez volt a „bányásztorta”.⁶⁵ A találkozó mindazok számára különleges alkalom, akik egymástól távol élnek. A célirányosan az emlékek és a kapcsolatok fenntartása érdekében szervezett összejövetelen az egykori brigádok a „Jó szerencsét!” köszönésformát használják, társaikat a bányában rájuk ragadt becenevükön szólítják, illetve felelevenítik a munkafolyamatok során alkalmazott szakkifejezéseket.

„Mindig előjön a munka: hajtjuk a vágatokat, aki fejtésben dolgozott az szemet termeli ki, tehát ilyen érdekes. Át szoktuk beszélni, ki halt meg közülünk. Ez olyan információcsere is.”⁶⁶

A legszervezettebb összejövetelt P.J.⁶⁷ és legjobb barátja bonyolítja le. Az átlagosan 40 főt számláló brigádtalálkozóra – amelynek hagyományos helyszíne a pécsi Ledina étterem – főként magasabb beosztású dolgozók, vagy középvezetők jönnek el.⁶⁸ A vacsora egy megnyitóval veszi kezdetét, ami minden esetben a munkafolyamatokat, a dolgozók erényeit és az elmúlt év során elhunyt kollégák neveit eleveníti fel.⁶⁹ A találkozót P.J. öt évvel ezelőtt szervezte meg először, mert úgy látta, hiányoznak azok a helyek, ahol a közösség találkozhat, elbeszélgethet. Ez azért is érdekes, mert a találkozások, bár nem is oly látványos módon, de spontán formában a bezárás után is folyamatosan léteztek. P.J. és kollégái azért nem értesülhettek erről, mert ezek a találkozók először az alacsonyabb beosztású dolgozók körében kezdtek szerveződni, amiről a mindenkor elkülönülő vezetői réget nem értesülhetett.

Ez a találkozó a bányásmúltat minden foglalkozáshoz képest megkülönböztetett jelleggel ruházza fel, amely egyrészt igazolja a folytonosságot, másrészt pedig segít feloldani a bezárás okozta traumát. A szakma dicséretére főként az identitásukban megbántott vezetőknek van szükségük.⁷⁰ Ezt bizonyítja, hogy P.J. összejövele az előző brigádtalálkozókhöz képest sokkal erőteljesebben hangsúlyozza a bányászat sikereit, történelmi, gazdasági jelentőségét.

Mindhárom találkozáson visszatérő elemként jelennek meg a tárgyak: a résztvevők közül néhányan magukkal visznek valamilyen – a saját gyűjteményükhöz tartozó – speciális bányásműszert, vagy felszerelést, amit megmutatnak a többieknek. A beszélgetésben így összefonódik a munkahely és a privát szféra, éppúgy, mint régen, ám míg az első két brigádtalálkozó esetében a tárgyakkal való bensőségesebb viszonyt a helyszínválasztás (otthon) is elősegíti, addig a magasabb beosztású vezetői réget találkozóján a tárgyak inkább kiegészítő szerepet kapnak, a városi szintér pedig egyfajta mentális függetlenséget tesz lehetővé.

⁶⁵ K.F., férfi, 62 éves, aknász

⁶⁶ R.F., férfi, 49 éves, csillész

⁶⁷ P.J., férfi, 49 éves, külszíni dolgozó

⁶⁸ Néhány kép a találkozókról: lásd a 2. mellékletben.

⁶⁹ A 2007-es és 2008-as brigádtalálkozó megnyitóbeszédének szövegét lásd a 3. mellékletben.

⁷⁰ Lásd 3. melléklet. A 2008-as brigádtalálkozó megnyitószövegének fontosabb részeit dőlt betűtípussal jelöltem.

Az összejövetelek hangsúlyos része a bányáshimnusz, ám teljesen különböző formában. Míg az első kettőn a résztvevők eléneklik, utóbbi esetében csak meghallgatják. Ez – a kirándulásoktól és a brigádtalálkozók előző példáitól – eltérő recepciókat eredményez, erősen formalizált és performatív jelleget ölt. A közösen énekelt himnusz mentális/érzelmi szempontból sokkal erőteljesebb töltéssel rendelkezik, ezáltal az egységet megtapasztalhatóvá teszi, míg a meghallgatott himnusz esetében az egység csak képzet szinten marad: az egyén és a csoport, mint idealitás közti távolság nem szűnik meg. A nyilvános térben zajló megemlékezés – ahogy azt az utolsó példa mutatja – jellegét és helyét tekintve eltávolodik a személyes szférától, s a közösség hivatalos, tágabb nyilvánosság felé irányuló, szertartásjellegű megemlékezéshez közelít.

5. Harc az emlékezetért a nyilvános térben. A megemlékezés közösségi szintje

„Manapság az emlékezetet a tapasztalás egyik módjának tekintjük; nincs más lehetőségünk, mint kitalálni és megjeleníteni azt, amit többé nem tudunk spontán módon megtapasztalni.”⁷¹

Mivel az emlékezet nem lehet folytonos, a másodlagos megtapasztalás,⁷² s a kitüntetett élmény időszakos felelevenítésének legfőbb feladata, hogy a múlt és jelen közötti folytonosságot megteremtse.

Ilyen funkciót tölt be a bányászközösség rendszeresen megtartott ünnepe: a bányásznapi.⁷³ A hagyományosan szeptember első hétvégéjén megrendezésre kerülő ünnep eredete az 1950-es évekig nyúlik vissza. A sajátos államszocialista ideológiai konstrukció korábban a foglalkozási csoport legszínvonalasabb, legrepresentatívabb eseménye volt: ekkor került sor a munkaversenyben elért eredmények ismertetésére, a díjak és a pénzjutalmak („hűségpénz”) kiosztására, amit minden évben igényes programsorozat kísért. Az ünnep ma a bányatelepek egyetlen szervezett, teljes közösséget átfogó hagyományörző lehetősége, amely lehetőséget nyújt a bányászat (és a bányászok) tágabb – városi – nyilvánosságban való megjelenésére is.⁷⁴ Utóbbira az üzembezárás jelentős csapást mért: a bányatelepeket 1993 után mintha a földrajzi távolságnál is nagyobb szakadék választotta volna el a központtól: hirtelen mindenki megfeledkezett a hajdani hősookról.⁷⁵

A mai bányásznapi korántsem csak „naiv” hagyományörzés. Sokkal inkább szól egymással szembenálló attitűdökről, amelyek a szimbolikus térhasználat és hozzá kapcsolódó kollektív megemlékező gyakorlatok formájában látványosan megnyilvánulnak.

⁷¹ Olick–Robbins 1999, 30.

⁷² Koselleck 1999.

⁷³ Ma két bányásznapot tartanak a telepen. Az egyik a szeptember végén megrendezésre kerülő hagyományos, szocialista gyökerekkel rendelkező ünnep, a másik pedig a Borbála-napi, amit csak 2006 óta szervez meg a Vasasi Szent Borbála Egyesület. Mivel az utóbbinak még nincs kollektív emlékezete és kevesebb közösségi élmény fűződik hozzá, a fejezetben főként a tradicionális bányásznapi körüli diskurzusok bemutatására kerül sor. A dolgozatban a Borbála-napi – terjedelmi okokból – csupán mint a szeptemberi ünnep ellenreakciója kerül ismertetésre.

⁷⁴ Egy évben egyszer, bányásznapi a helyi médiában egy-egy tudósítás erejéig rendszeresen megemlékeznek a bányászok ünnepéről és a bányászokról.

⁷⁵ „Azért már nagyon sok idő telt el, most már az ember néha röstelli is az egészet, és nem igazán említi meg a bányászatot. Azelőtt a hősiesség jelképe volt a bányász. (K.F., férfi, 62 éves, aknász)

5.1. Eltérő attitűdök és diskurzusok – a megemlékezők perspektívái

A bányásznapi, mint a kollektív emlékezet fenntartásának kitüntetett eszköze kirajzolja a finom társadalmi mozgásokat, amelyek a közösség hivatalos kommunikációs stratégiájával szemben rejtve maradnak.⁷⁶

A bányásznapi egyrészt az ünnep hagyományát folytatja, másrészt pedig egy szomorú esemény, ami évről-évre feleleveníti az üzembezárás okozta fájdalmat. A résztvevők száma elsősorban a telepen eltöltött időtől függ. G.E. például ma is ugyanabban a házban él, amelyben született. Szerinte a telephez való mély kötődését főként ez motiválja:

„Akik benne éltek, és akik sokáig itt dolgoztak, azok tartják fontosnak. Akik később jöttek ide, a vidékiek, akik nem törzsgyökeres vasasiak, azok csak ledolgozták a műszakot, és mentek haza. Nekünk ez volt az életünknek a része, ebbe nevelődtünk. Láttuk az egész bányának a történetét.”⁷⁷

A másik meghatározó szempont a bányában eltöltött idő. Azokat, akik csak 5–10 évet dolgoztak az üzemben, nem tekintették *igazi bányásznak*, s ez a csoport túlnyomórészt nem is alakított ki olyan kapcsolatokat, amelyek túléltek az üzem megszűnését. Emellett ebből a korosztályból kerültek ki azok a dolgozók, akik az 1970-1980-as években Pécs kertvárosi részében kaptak lakást, így esetükben a leválás jóval korábban megkezdődött. A rendezvény megítélését a helyi szervezetekhez való tartozás is befolyásolja. A legnagyobb létszámú egyesület a Vasasi Nyugdíjas Szakszervezet (továbbiakban Szakszervezet) közel 200 – nem csak bányászathoz kötődő – taggal. A valamikori szocialista szervezet utódja összefogja a még élő bányászokat. A jobboldali kötődésű Vasasi Szent Borbála Egyesület (továbbiakban VSZBE) a második legtöbb tagot számláló szervezet, ami szintén jelentős erőt képvisel, és politikai jellege révén minden téren markánsan elkülönül a Szakszervezettől. Tagjai között vannak alapvetően baloldali érzelmű emberek is, akik a bányász hagyományörzést, mint pozitív célt támogatandó csatlakoztak az egyesülethez.⁷⁸ A szervezeti tagság komoly befolyással rendelkezik, mert összekapcsolja a bányászathoz kötődő lakosokat. Ez abból is látszik, hogy a megemlékezéseinek a résztvevők átlagéletkora 60–70 év között van.

⁷⁶ Az interjúk során adatközlőim részletesen beszéltek arról, mit jelentett nekik a bányásznapi a múltban és ma. A fejezetben említett attitűdök ezekre az elbeszélésekre épülnek. Terjedelmi okok miatt az ünnep egyéni definiálásáról szóló interjúk ide vonatkozó része az 4. mellékletben olvasható.

⁷⁷ G.E., nő, 79 éves, eladó

⁷⁸ Ezen kívül két fontosabb szervezet van: a Jószerencsét asszonyklub, amelyet bányászözvegyek alapítottak és tartanak fenn, illetőleg a Vasasért Kulturális és Hagyományörző Egyesület, ami a gyenge szervezés miatt főként csak társszervezőként jelenik meg a Szakszervezet és a VSZBE mellett. Fontos megemlíteni a Vasasi bányászzenekart és a Berze Nagy János népdalkart is. Habár ezek az öntevékeny csoportok nem csak bányászoktörődéssel rendelkező tagokból állnak, rendszeres résztvevői a hagyományörző rendezvényeknek.

A bányásznapi üzem- és helytörténeti szempontból is a közösség legjelentősebb identifikációs lehetősége. Olyan – a közös tudáson alapuló – szimbólumokat és rítusokat kínál, amellyel a résztvevők azonosulni tudnak. A hivatalos megemlékezések iránti igény egyik oka az idő múlása, amely felnagyítja, és pozitív színben tünteti fel a múlt eseményeit. A kettő (múlt és jelen) közötti szakadék elmélyítését tovább fokozza, hogy a telepen élők szeme láttára ment tönkre a rendszerváltás után Vasas. Mindehhez hozzájárulnak a fiatalkori élmények, illetőleg az aktív közösségi élet iránti nosztalgia, amely szintén sok szálon kötődött az üzemhez. Ma a bányásznapi jelentése a résztvevők elmondása alapján morális/ösztönös kötelesség, nosztalgia, hagyományápolás, illetőleg a közösség egyedüli szervezett találkozási lehetősége:⁷⁹

„Ma szerintem, aki oda elmegy, az kötelességből megy el. Ma nincs ott olyan, hogy vidámság. Én elnézem, amikor jönnek az emberek: szevasz, szevasz... de nem lehet látni rajtuk azt a vidámságot, hogy bányásznapi van.”⁸⁰

„Ma a bányásznapi azért fontos, hogy emlékezzünk az életünkre. Jó összejönni. Másra nem jó a bányásznapi, csak hogy emlékezzünk.”⁸¹

„A bányásznapi a múlt megőrzése. Mindig egy évvel tovább emlékezzünk.”⁸²

Bár a bányásznapi legfőbb – hivatalosan közvetített – üzenete a hagyományok átadása a következő generációnak, az interjúk alapján elmondható, hogy az ünnep elsődlegesen a közösség szubjektív kötődését fejezi ki,⁸³ s csak másodsorban nyilvános reprezentációs gyakorlat. E két formát azért fontos elkülöníteni, mert amíg a személyes megemlékezés esetében az ünnep *eseményként* definiálható, a kifelé irányuló – diskurzusharcként⁸⁴ is felfogható – narratíva a rendezvényt az emlékezetpolitika stratégiai eszközének tekinti.

5.2. A tér mint politikum – az érdekharcok térbeli manifestációja

A bányászat tekintélyének visszaszerzéséért folytatott kollektív harccal párhuzamosan a megemlékezést belső küzdelmek jellemzik, amelyek az ünnep nyilvános jellegéhez kötődnek. Az országos szintű politikai folyamatok lokális leképeződése két, egymással szembenálló

⁷⁹ A további értelmezéseket lásd a 4. mellékletben.

⁸⁰ K.N., nő, 71 éves, bányászfeleség

⁸¹ F.K., férfi, 78 éves, vágár

⁸² S.J., férfi, 48 éves, aknász

⁸³ „Azért, hogy a közösség ne felejtse el múltját, újra és újra elmeséli a történetét és az őt alkotó narratívát.” (Bellah–Madsen–Sullivan–Swidler–Tipton: 1985, 153.)

⁸⁴ Ebben az esetben a Foucault-i diskurzusharcként használok, amely szerint: „a diskurzus nemcsak egyszerűen tolmácsolja a küzdelmeket és az uralmi rendszereket, hanem érte folyik a harc, általa dől a küzdelem; tehát a diskurzus az a hatalom, amelyet az emberek igyekeznek megkaparintani.” (Foucault 1998, 51)

érdekcsoport: a Szakszervezet és a VSZBE érdekcsatározásaiban nyilvánul meg. A szervezetek célja egy saját történelemolvasat létrehozása, amelynek hasonló módon próbáltak érvényt szerezni. Mindketten visszanyúltak a múltba, és „saját legitimitásukat egy felettük álló struktúrából próbálták meg levezetni”⁸⁵ oly módon, hogy tulajdonságaikat általános, kollektív értéké transzformálták.

A Szakszervezet – mint a mindenkori bányászság képviselője – látszólag előnyösebb helyzetben volt/van, hisz létjogosultsága egyértelműnek tűnik. A 2006-ban megalakult VSZBE-nek azonban olyan egyedi jelleget kellett öltetnie, ami őt szimbolikus értelemben a nála erősebb gyökerekkel rendelkező Szakszervezet tekintélyének szintjére emeli. Jobboldali kötődésénél fogva a több mint százéves Szent Borbála kultuszhoz⁸⁶ nyúlt. Felvette a bányászok védőszentjének nevét, és a Szakszervezet által rendezett szeptemberi bányásznapi ellensúlyozásául megemlékezéseit december 4-én – a szocialista ünnep által a köztudatból száműzött – Szent Borbála-napkor tartja, amit a közösség „második bányásznapi”-nak nevez utalva a tradicionális szeptemberi ünnep elsőségére. Az eltérő narratívák megjelenítése érdekében a csoportok szimbolikus teret sajátítottak ki a tágabb értelemben vett vasasi közösség (és a bányatelep) homogén központi terében,⁸⁷ emlékezhelyeiket pedig megemlékezési szertartásokat által emelték be a köztudatba. A Szakszervezet territórium a régi bányászotthon előtti tér (bányászszobor, emlékkövek) és a közvetlen szomszédságában található bányásmúzeum, a VSZBE pedig a bányászotthon melletti parkot jelölte meg saját helyeként. Az egymás mellett élő emlékezhelyek radikális elkülönülése jól példázta azt a folyamatot, amelynek során az egyének a tereket – használatukat látványosan befolyásoló – szimbolikus jelentésekkel ruházzák fel. A mindennapi élet látens érdekellentétei térbeliesedésük után a közösségi tudás részei lesznek:

*„Ahol ma a bányászszobor van, ott van a Szakszervezet megemlékező helye. Én azt vettem észre, azok ott szoktak megemlékezni. Ha jól emlékszem, nem is voltak a decemberi megemlékezésen. Az emlékpark meg a Borbáláé. Azért is mondtam, hogy itt nincs összetartás, holott egyről emlékeznek.”*⁸⁸

A szimbolikus térfoglalással a VSZBE bányász múlttal rendelkező vezetőjének komoly problémái adódtak, ugyanis a Szakszervezet mellett található parkot csak hosszas küzdelem után sikerült kisajátítania.

⁸⁵ Nagy 2006, 204.

⁸⁶ A Szent Borbála kultusz eredete egészen a XVI. századig nyúlik vissza, de Magyarországon csak a 19. század végén és a 20. század elején terjed el. Szent Borbálához imádkoztak a bányászok leszállás előtt. Ünnepe minden évben megtartották egészen 1945-ig. Szent Borbála tiszteletéről részletesebben lásd: Andrásfalvy 1988.

⁸⁷ Az emlékezhelyek pontos elhelyezkedését Vasas központjában lást a 5. mellékletben.

⁸⁸ O.F., férfi, 54 éves, vājār

A két csoport közti vita a közösségben nem okoz feszültségeket. Ahogy D.J. elmondta: „[...] lehet itt bármilyen egyesület, hívhatja magát mindenki akárminek, lehet itt Szent Borbála, meg akármi... az örökös a bányász szakszervezet.” S véleményével a túlnyomó többség egyetért. Komolyabb vitákra a szervezetek vezetői között került sor, akik 2011-ig nem szerveztek közös megemlékezést. Ismerve eltérő motivációikat felmerül a kérdés, mi változott 2011-ben?

A közös megemlékezést két dolog befolyásolta. A 2010-es kormányváltás után a Szakszervezet jelentős anyagi támogatástól esett el, ami nagy csapást mért az amúgy is szerény gazdálkodásra. Ezzel szemben a jobboldali VSZBE maga mögött tudhatja a pécsi városvezetőség támogatását, így megalakulásának kezdete óta jelentős beruházásokat valósíthatott meg.⁸⁹ A hosszú évek után végre megvalósulni látszó „sikeres”, nyilvános hagyományápolás látványos formája számos – baloldali érzelmű – bányász tetszését nyerte el, akik – bár továbbra sem fordultak el a Szakszervezettől –, támogatták a VSZBE helyi működését. A Szakszervezet a tagok nyomására így kénytelen volt belemenni a közös megemlékezésbe. A másik fontos ok, hogy a rendezvény semleges helyen, a régi Petőfi-akna területén került megrendezésre, tehát nem veszélyeztette a korábbi tér-harcokban kisajátított territóriumokat.⁹⁰

5.3. Eltérő motivációk – a szervezetek perspektívái

Nemcsak a résztvevők, a szervezetek vezetői is különböző módon definiálják ünnepeiket, illetőleg eltérő módon viszonyulnak hozzájuk. A személyes motivációk a vezetők tevékenységét jellemző szimbolikus tökefajta⁹¹ elkülönítésével világosabbá válnak.

Társadalmi mozgásterük legfőbb bázisát elsősorban a *kapcsolati tőke* jelenti. A Szakszervezet elnöke helyi, vasasi lakos, így közletről ismeri a helybeliek problémáit. Főként az idősebb (baloldali) vasasi/pécsi lakosok körében rendelkezik széles ismeretségi körrel, amit még a múltban épített ki. A VSZBE elnöke vasasi születésű, de jelenleg Pécsen él. Vasason egy gazdaboltot vezet, így viszonylag aktív kapcsolatot tart fenn a lakosokkal. Kiterjedt

⁸⁹ Emlékparkjában 2006 óta minden évben elhelyezett egy emléktáblát, illetőleg rendszeres Borbála-napi megemlékezéseket tartott.

⁹⁰ Egy tudósítás az eseményről lásd. Bóka Máté: *Bányásznap: tovább él a hagyomány*. Forrás: <http://www.pecsma.hu/helyi/2011/09/02/banyasznap-tovabb-el-a-hagyomany/> (2012.01.03.). A meghívó a 6. mellékletben látható.

⁹¹ A szimbolikus tökefajta elemzésének kiindulópontjául Glózer Rita zalai kistérségben végzett kutatási tapasztalatainak összegzése szolgált, amelyben a szerző a nonprofit szervezet működése mellett az egyéni életutak, motivációk szerepét is bemutatta. (Glózer é.n.)

jobboldali kapcsolathálóval rendelkezik, közben intenzíven azon dolgozik, hogy az idősebb bányászgenerációt is az egyesülete oldalára állítsa. Ennek érdekében korábban rendszeresen készített interjút bányászokkal a helyi lapnak (*Somogy – Hird – Vasas*), és szervezett az egész lakosságot megmozgató akciókat (például nyári főzőversenyeket).

A szervezetek működésének következő tényezője az a *szervezői és mozgalmi tapasztalat*, ami nélkülözhetetlen az eredményes működéshez. A vezetők erőviszonyait lényegesen befolyásolja, hogy a Szakszervezet dinamikus mozgalmi háttere a jelenben már nem rekonstruálható, míg a VSZBE most van abban a helyzetben, hogy szervezői tapasztalatait, készségeit fejlessze, kiterjessze.

Mivel az érdekharok szimbolikus pártpolitikai térben zajlanak, fontos megemlíteni a *politikai tőkét*, amely egyértelműen a VSZBE vezetője számára jelent – tágabb politikai értelemben is – kitüntetett státust. Ezzel párhuzamosan az egyesület Fidesszel való azonosítása a közösségben elkerülhetetlenné teszi, hogy működését az egyének személyes politikai állásfoglalásuk alapján ítéljék meg.

A tőkék mellett jelentős szerepet játszanak azok a vezetői tulajdonságok, amelyek meghatározzák a szervezetek arculatát. Itt is markáns különbségek figyelhetők meg. A tipikus vezetői személyiségjegyek (impulzivitás, erős kisugárzás, karizma) inkább a VSZBE 49 éves elnökére illenek rá, aki tele van tervekkel, megvalósításra váró célokkal. A Szakszervezet vezetője ezzel szemben egy 71 éves nő, aki már tehernek érzi pozícióját és szívesen visszavonulna, de nincs olyan helyettese, akire a vezetést rábízhatná.

Az alapvetően önkéntes alapon működő szervezetek vezetőiben megtalálhatók a Hustinx és Lammertyn belga szociológusok által megfogalmazott „kollektív motiváltság” jellemzői: a „Mi” érzés céltudatos ápolása, a kollektív felelősségtudat, az elkötelezettség és az erőteljes involváltság,⁹² ezek konkrét megnyilvánulásai viszont szintén számos különbségre mutatnak rá. Míg a Szakszervezet megmarad a közösség szintjén, kevésbé nyit a tágabb nyilvánosság felé és sokkal erőteljesebben hangsúlyozza a bezárás okozta fájdalmakat, addig a VSZBE túllép a kollektív traumán, céltudatosan kifelé nyit, és új célokat fogalmaz meg:

„Nem siránkozunk, hogy bezárták, mert ezen már túl vagyunk. Nem is sokáig siránkoztunk, mert ez egy olyan dolog, ami ellen nem lehet mit tenni. Mindig csak a jó sztorikat hozzuk fel, a bányában rengeteg jó sztori volt.”⁹³

A vezetők tehát teljesen másként kezelik ünnepeiket: a Szakszervezet a VSZBE-vel ellentétben vissza, a múltba tekint. Számára a múlt feldolgozatlan trauma, egyfajta idealitás.

⁹² Hustinx – Lammertyn 2003, 181.

⁹³ R.F., férfi, 49 éves, csillás

A VSZBE esetében a múlt eszköz, amellyel saját – a következő generációnak szóló – történelemolvasatát érvényesítheti.

5.4. Eltérő örökségkonstrukciók – Az ünnep szimbolikus üzenetei

A bányásznap és a Borbála-nap⁹⁴ a résztvevők számát és a rendezvény szerkezetét tekintve hasonlóak. A rövid köszöntőt néhány perces program követi: a helyi általános iskolás tanulók szavai után a Berze Nagy János Népdalkar tagjai énekelnek a bányászatról és a bányászokról szóló dalokat. Ezután kerül sor a koszorúzásra (mindkét szervezet a saját emlékezethelyén) a rendezvény végén pedig felcsendül a bányászhimnusz a helyi Bányász fúvószenekar előadásában. A szerkezetüket tekintve egyforma ünnepek szimbolikus üzenete és eszközkészlete eltérő örökségkonstrukciókat állít egymással szembe. A kollektív emlékezetszervezés manipulációs technikái a megemlékezések hivatalos kommunikációs stratégiáiban is kirajzolódnak.

A következőkben az ünnepeken elhangzott beszédek: a pécsvidéki köszénbányászat múltját hosszú évek óta kutató Bíró József (továbbiakban B.J.) szakszervezeti bányásznapon elhangzott megnyitóbeszédét,⁹⁵ illetőleg R.F., a VSZBE vezetőjének Borbála-napi köszöntőjét hasonlítom össze néhány szempont mentén. Utóbbi elemzését B.J., a Pécsi Bányástörténeti Alapítvány honlapján megjelent tudósításával egészítettem ki.⁹⁶

A Szakszervezet esetében a megemlékező személy többnyire hosszú bányászmúlttal rendelkező, nagy tekintélynek örvendő, vezető beosztású személy. B.J. bányamérnökként dolgozott, megnyitójában először az iparág szimbolikus nagyságára hívja fel a figyelmet, majd bemutatkozásával („Több mint 40 év bányászati múlt van mögöttem.”) szerez érvényt mondanivalójának. A VSZBE Borbála-napi megemlékezésén az egyesület vezetője (R.F.) csak moderátori szerepet tölt be: a Borbála-mondakör ismertetésével röviden felvezeti az eseményt, majd átadja a szót Hoppál Péter területi országgyűlési képviselőnek. Tettével mintegy ráruházza a megemlékezői „tisztséget”, hisz a bányászmúlt történelmi jelentőségét

⁹⁴ Néhány kép a bányásznapról és a Borbála-napról a 7. mellékletben látható

⁹⁵ A Szakszervezet bányásznapi megemlékezésén 2011-ben elhangzott megnyitóbeszéde a 8. mellékletben olvasható. Az elemzés szempontjából fontos részeket dőlt betűtípussal jelöltem.

⁹⁶ A Vasasi Szent Borbála Egyesület Borbála-napi megemlékezésének megnyitóbeszéde a 9/a mellékletben olvasható. A fontosabb részeket itt is kiemeltem. Bíró József tudósítása a Pécsi Bányástörténeti Alapítvány hivatalos honlapján a 9/b mellékletben látható (Bíró József: *Szent Borbála ünnepe Vasason*. Forrás: <http://www.pecsibanyasz.hu/rovatok.php?id=412> (2012.01.14.))

már nem beavatott – a bányászok által nagyra tartott személy –, hanem egy (a közösség számára) idegen mondja el. B.J. tudósításának folytatásából világosan látszik, miért történt így. A visszaemlékezés szinte észrevétlenül összeolvad a jelen politikai érdeksatározásaival: Hoppál Péternek is legitimálnia kell magát, ám mivel (B.J.-vel ellentétben) nem hivatkozhat (bányász)múltjára, hirtelen beszédmodot vált, s a jelenre, jövőre összpontosít. „A parlamentben a bányászok érdekvédelmében kifejtett” munkáját bemutatva szerez érvényt saját jelenlétének, közvetett úton pedig a VSZBE-nek.

A Szakszervezet hagyományos megemlékező narratívájának elemi része a tragikus múltból, a munka során elhunyt áldozatokról való megemlékezés. Ez a szempont a VSZBE rendezvényéből teljesen kimarad, hisz esetükben a „második bányásznapi” Szent Borbáláról, annak jelentőségéről szól, s csak másodsorban a bányászokról. A VSZBE ünnepségén a múlt szimbolikus egységformáló erejét felváltja egy más típusú hagyományépítés: a közös identitáskonstrukció a jelenben formálódik, s a jövőnek szól. Ez abból is látszik, hogy a VSZBE a Szakszervezetnél könnyebben von be fiatalokat a rendezvénybe, illetőleg, hogy a megemlékezés – a népszerűségi faktor fokozása érdekében – erőteljesen performatív jelleget ölt. B.J. tudósítása arra is kitér, hogy a 2011-es Borbála-napi közeli ünnepek apropójából karácsonyi koncerttel zárult.

A Szakszervezet megemlékezésének másik fontos pillére a szénbányászat kezdeteihez való visszatérés: Vasas lokális értékeinek, az iparág jelentőségének felelevenítése – amelyre a helyiek büszkék lehetnek. B.J. köszöntőjének alapja és kiindulópontja a bányásztörténelem, az ünnepet – és a jelent – a múlthoz képest definiálja: „Itt a Bányászotthon kertjében voltak a régi bányásznapiak, amikor még nem annyira a múltból beszélt az aktuális ünnepi szónok...” – olvasható a megnyitószövegben. Amíg a VSZBE rendezvényén a hagyományok ápolása, átadása kijelentő módon, a megemlékezés kontextusába olvadva jelenik meg, addig a Szakszervezeti bányásznapi az emlékeztetésre való erőteljesen felszólítás jellemzi. Ez a narratíva burkoltan utal a VSZBE felé irányuló kompromisszumkészség hiányára:

„A létrehozott értékeket azonban meg is kell becsülni, megőrizni a következő nemzedéknek. [...] Reméljük, az eddiginél nagyobb összefogással nem enyésznek el azok az értékek, amelyek eddig létrejöttek.”⁹⁷

Az ünnep, mint kitüntetett tér- és szimbólumhasználatot létrehozó rítus a szóban elhangzott üzenetét jelképes tárgyak újraértelmezésével támasztja alá. A VSZBE rendezvényein a bányászzászló mellett megjelenik a magyar zászló, a bányászhimnusz mellett pedig a magyar

⁹⁷ Részlet B.J. Megnyitóbeszédéből, lásd 9. melléklet.

himnusz. Ezzel szemben a Szakszervezet csak a bányászemlékekhez ragaszkodik. Mindkettő esetében közös, hogy ezek a szimbólumok performatív szerepet töltenek be, s a rendezvény jellege befolyásolja a jelképek minőségét és mennyiségét. Minél nyitottabb megemlékezésről van szó (főként a VSZBE szervezésében), annál színpadiasabb jelleget ölt az ünnep, sőt a hitelesség igazolásába az idő múlásával újabb tárgyak kapcsolódnak be (bányászlámpa, csákány, egyenruha).⁹⁸

Wulf és Zirfas szerint a rítusok a reprezentációs rendszer két pólusán: a közösség önigazoló és öninterpretációs szintjén, valamint a külső környezet felé mutató reprezentatív intenciók dimenziójában helyezhetők el.⁹⁹ Ebből a szemszögből jól látható az a folyamat, amelynek során az országos szintű politikai csatározások a zárt lokalitásba makacsul begyűrűznek, új társadalmi és térbeli hierarchiákat, egymással harcoló emlékezetpolitikákat hoznak létre. Miután pedig helyi szinten megerősödtek, újra kilépnek és megpróbálják elérni a várost. A bányászok elfeledett megbecsülésének visszaszerzése, a szakmához tartozó emlékek megőrzése tehát egy hosszú folyamat része, amelynek következő lépcsőfoka a városi nyilvánosság szimbolikus szeletének (újra)kisajátítása.

⁹⁸ A dolgozatban nincs lehetőség bővebben kifejteni, összehasonítani az egyes megemlékezési gyakorlatokat. A rendezvények világosan rámutatnak arra a folyamatra, amelyben a tárgyak egyre nagyobb számban, dekorációs jelleggel jelennek meg. A kiállított, muzealizált tárgyak elszakadnak korábbi kontextusuktól és funkció nélküli díszletekké válnak.

⁹⁹ Wulf – Zirfas 2004, 8.

6. Összefoglaló

A pécsvidéki kőszénbányászat felszámolása nemcsak az iparágat, hanem képviselőit is száműzte a köztudatból. A város külterületein elhagyatott ipartelepek, roskadozó házak jelzik a valamikor virágzó nagyvállalat helyi működését, s azt, hogy már majdnem 20 év telt el az utolsó bánya megszűnése óta. Az idő múlásával azonban nemcsak az épületek száma fogy: egyre kevesebben vannak, akik még ismerik e helyek történetét és szereplőit. A fizikai megsemmisüléssel párhuzamosan az emlékezet élő közege is veszélybe került.

Dolgozatomban igyekeztem bemutatni azokat a megemlékező stratégiákat – terjedelmi okokból kifolyólag közel sem az összeset – amelyek egyéni és közösségi szinten kirajzolódnak és folyamatosan újraírják a helyek biográfiáját. Amíg az előbbi elsősorban a személyes terekben zajlik, és a szubjektív kötődés fenntartását szolgálja, addig a közösségi (hivatalos) megemlékezés reprezentatív célú, nyilvános és a központi színterekhez kötődik. Célja az egész lokalitást átható egységes emlékezetközösség konstruálása. De vajon létezik egységes emlékezet?

Olick és Robbins szerint a közösségek „bizonyos értelemben a múltjukból állnak –, ezért egy igazi közösség az *emlékezet közössége*,”¹⁰⁰ amely – hogy megóvja identitását – újra és újra felidézi, elmeséli, életre hívja a közös történeteket. Mindeközben emblematisztikus terekhez tér vissza, szimbolikus tárgyakat ragad ki a látszólag homogén kollektív emlékezet-folyamból. Mert az emlékezés sosem csak az emlékezőről szól. Az egyéni élettörténetek az egész lokalitás múltját beszélik el, a kollektív emlékezet mögött pedig sok apró emléktöredék, szubjektív élmény, érdekek és személyes motivációk által fűszerezett viszonyrendszerek szövevényes hálóját bontakozik ki. Így nincs tisztán egyéni emlékezet, mint ahogy szó szerinti értelemben vett közös(ségi) sincs.

Az emlékezetstratégiák összehasonlítása rámutatott arra, hogy a közös múlt kitüntetett szimbólumai mind egyéni, mind pedig a közösségi gyakorlatok során fontos szerepet töltenek be. A megemlékezésekben szereplő tárgyakhoz használatuk módjától, helyétől és céljától függően eltérő jelentések társulnak. Ezek az eszközök egyfajta médiumok múlt és jelen között, és a kollektív identitás megerősítését szolgáló tudást közvetítenek. Nemcsak közös élmények, hanem személyes tapasztalatok is fűződnek hozzájuk, hozzájárulva ahhoz, hogy az örökséggé vált tárgyak – s maga az örökség – megőrzése belülről fakadó normává váljon.

¹⁰⁰ Olick – Robbins 1997, 31.

A különböző csoportok megemlékezéseik számára eltérő térszerveleteket sajátítanak ki. Ezek szembeállításakor láthatóvá válik az a folyamat, amelynek során a visszaemlékezés fokozatosan elveszíti a privát terekre jellemző spontaneitását és a különböző átmeneti rítusokon keresztül egyre performatívabb, formalizáltabb jelleget ölt. Ezt a tendenciát mutatják például a különböző bányászszimbólumok és szokások is, amelyekkel a mindennapokban egyfajta személyes, bensőséges kapcsolatot alakítottak ki a közösség tagjai. Ez a viszony a különböző találkozók, ünnepek során átértelmeződik: a tárgyak és a csoport közötti távolság a rendezvény hierarchizált és hivatalos jellegének függvényében nő.

A személyes megemlékezést jellemző tudás-, szimbólum- és értelmezésrendszert új megvilágításba helyező kollektív gyakorlatok a megélt múlt és az áthagyományozni kívánt örökség dichotómiájára mutatnak rá. A kommunikatív emlékezet fokozatos gyengülése a bányásmúlt továbbélését szolgáló intézményesülési reakciókat hív elő. A két jelenség – az emlékezet élő közegének spontán megemlékezései és a kulturális örökségkonstrukció formalizált gyakorlatai – párhuzamos vizsgálatának segítségével az egymást serkentő társadalmi mozgások és emlékezetstratégiák átalakulása még jobban artikulálható.

A megemlékezési gyakorlatok térbelisége segített górcső alá venni a markánsan elkülönülő emlékezhelyek és a hozzájuk kapcsolódó emlékezetstratégiák sajátosságait, egymáshoz való viszonyát. Ebből a perspektívából szemlélve a hagyományosnak tűnő ünnepek kulisszái mögött lokális hatalmi harcok és a megemlékezés egyedüli (legitimált) jogáért folytatott intézményes csatározások rajzolódtak ki. A többnyire személyes attitűdök és célok által mozgatott küzdelmek – amelyeket minden esetben kollektív érdekek zászlaja alatt vívtak – a bányásmúlt politikai és kulturális felhasználásának eltérő diskurzusaira világítottak rá.

Az különböző múltolvasatok és reprezentációk a hivatalos megemlékezések valódi jelentésének ambivalenciáját bizonyítják. Az egymással harcoló emlékezetek szembeállítása során így felvetődik a kérdés: az ünnep vajon őszinte múlttisztelet, avagy a kötelező érvényű megemlékez(tet)és nyilvános kerete?

7. Bibliográfia

Andrásfalvy Bertalan: Szent Borbála tisztelete a bányászok körében. In: Huszár Zoltán (szerk.): *Bányászat a Mecsekben*. Múzeumi Füzetek 2. Pécs, 1988, Mecseki Bányászati Múzeum. 147–162.

Assmann, Aleida: *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München, 1999, C. H. Beck.

Assmann, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München, 2006, C. H. Beck.

Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 1999, Atlantisz.

Babics András: *A pécsvidéki kőszénbányászat története*. Budapest, 1952, Közoktatás.

Bartlett, Frederic Charles: *Az emlékezés: Kísérleti és szociálpszichológiai tanulmány*. Budapest, 1985, Gondolat.

Bátai Sándor: A bányáról és a bányászokról. In: Göndöcsné Bátai Rozi, Szirtes Béla, Szirtes Gábor (szerk.): *Nem szól már a Klopacska, vasasi bányászemlékek*. Pécs, 2000, Pro Pannonia, 65–69. oldal.

Bellah, Robert N. – Madsen, Richard – Sullivan, William M. – Swidler, Ann – Tipton, Steven M.: *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley–Los Angeles, 1985, University of California Press.

Bíró József (szerk.): *Emléklapok Vasas és Hosszúhetény szénbányászatának történetéből*. Pécs, 2011, Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány.

Cicero, Marcus Tullius: *A legfőbb jóról és rosszról*. Budapest, 2007, Kairosz.

Michel Foucault: A diskurzus rendje. In: uő: *A fantasztikus könyvtár. Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk*. Budapest, 1998, Pallas Stúdió–Attraktor kft. 50–74.

Frykman, Jonas: Hely, valami másnak. Egy kulturális képzetrendszer elemzése. In: Erdősi Péter–Sonkoly Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. Budapest, 2004, L'Harmattan–Atelier. 181–210.

Glózer Rita: *Vidékfejlesztők – életutak, narratívák és diskurzusok egy aprófalvas térség nonprofit világában*. (Megjelenés alatt.)

Gyáni Gábor: Emlékezés és oral history. In: uő *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, 2000, Napvilág Kiadó. 128–145.

György Péter: Minden archívum, minden örökség. In: György Péter–Kiss Barbara–Monok István: *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Budapest, 2005, Országos Széchenyi Könyvtár – Akadémia.

Hajdú Zoltán: Pécs az országos település- és településhálózat – fejlesztési politikában (1949–1989). In: Vonyó József (szerk.): *Tanulmányok Pécs történetéből* 2-3. Az Előadások Pécs történetéből '94 és az Előadások Pécs történetéből '95 című konferenciák válogatott előadásai. Pécs, 1996, Pécs Története Alapítvány, 37–52.

Hayden, Dolores: A városi táj története. A „sense of place” és a tér politikája. In: Szijártó Zsolt (szerk.): *Köz/tér. Fogalmak, nézőpontok, megközelítések*. Budapest–Pécs, 2010, Gondolat–PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 90–111.

Halbwachs, Maurice: *Das kollektive Gedächtnis*. Stuttgart, 1967, Ferdinand Enke Verlag.

Hustinx, Lesley - Lammertyn, Frans: Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective. In: *International journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 2003/June, 14/2. 167–187.

Huszár Zoltán: *Integrációs kísérlet a Duna-medencében a 19. század végétől a második világháború kezdetéig: Az Első Dunagőzhajózási Társaság (DGT/DDSG) története, pécsi*

bányászata, különös tekintettel a Társaság pécsi szociális és oktatási infrastruktúrájára: Doktori (PhD) disszertáció, Pécs, 2007, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola.

Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, 2000, Napvilág.

Katus László: Pécs népessége 1848 és 1920 között. In: Vonyó József (szerk.): *Tanulmányok Pécs történetéből 1., Pécs népessége 1543-1990: az 1993. december 15-én rendezett konferencia előadásai*. Pécs, 1995, Pécs Története Alapítvány–MTT Dél-Dunántúli Csoport. 37–94.

Koselleck, Reinhart: *Az emlékezet diszkontinuitása*. 2000, 1999/11.

Kvale, Steinar: *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest, 2005, Jósöveg.

Lowenthal, David: Az örökség rendeltetése. In: Erdősi Péter – Sonkoly Gábor: *A kulturális örökség*. Budapest, 2004, L'Harmattan – Atelier. 55–82.

Massey, Doreen B.: Spaces of politics. In: Massey, D. – Allen, J. – Sarre, P. (szerk.): *Human geography today*. Cambridge, 1999, Polity Press. 279–294.

Mendly Lajos: A szénbányászat szerepe Pécs XX. századi fejlődésében I. In: Romváry Ferenc (szerk.): *Újabb emléklapok a pécsi bányászat történetéből*. Pécs, 2008a, Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány. 25–34.

Mendly Lajos: A szénbányászat szerepe Pécs XX. századi fejlődésében II. In: Romváry Ferenc (szerk.): *Újabb emléklapok a pécsi bányászat történetéből*. Pécs, 2008b, Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány. 38–47.

Moser, Johannes: Gemeindeforschung in der Spätmoderne. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, 2002/98. 295–315.

Nagy Károly Zsolt: Napfelkelte Homrodon. Hatalom, kultúra és közösség összefüggései egy cserhádi falu identitáskonstrukciós folyamataiban. In: Hoppál Mihály (főszerk.) – Vargyas Gábor (szerk.): *Ethno-lore. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve XXIII.* Budapest, 2006, Akadémia.

Nora, Pierre: Emlékezet és történelem között. A hely problematikája. *Aetas*, 1999/3, 142–158.

Olick, Jeffrey K. – Robbins, Joyce: A társadalmi emlékezet tanulmányozása: a „kollektív emlékezettől” a mnemotikus gyakorlat történeti szociológiai vizsgálatáig. In: *Replika*, 1999/37, 19–43.

Proust M.: *Az eltűnt idő nyomában I. Swann.* Budapest, 1961, Európa. 67–71.

Pilkhoffer Mónika: *Bányászat és építészet Pécsen a 19-20. században.* Pécs, 2008, Pro Pannonia – Pécsi Bányástörténeti Alapítvány.

Pomian, Krzysztof: Nemzet és örökség. In: Erdősi Péter–Sonkoly Gábor (szerk.): *A kulturális örökség.* Budapest, 2004, L'Harmattan–Atelier. 85–96.

Schaller Károly: „...szerencse le...”. In: Göndöcsné Bátai Rozi – Szirtes Béla – Szirtes Gábor (szerk.): *Nem szól már a Klopacska, vasasi bányászemlékek,* Pécs, 2000, Pro Pannonia, 138–142.

Seidman, Irving: *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer.* Budapest, 2002, Műszaki Könyvkiadó.

Soja, Edward: *Thirdspace: journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places.* Oxford, 1996, Wiley-Blackwell.

Solt Otília: Interjúzni muszáj. In: uő: *Méltóságot mindenkinek. Összegyűjtött írások I.* Budapest, 1998, Beszélő. 29–48.

Szabó Zoltán: *A tardi helyzet: cifra nyomorúság.* Budapest, 1986, Akadémia – Kossuth – Magvető.

Tönnies, Ferdinand: *Közösség és társadalom*. Budapest, 2004, Gondolat.

Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. Század második felében*. Budapest, 2001, Osiris.

Wessely Anna: A kulturális örökség fogalmának változásai. In: György Péter – Kiss Barbara – Monok István: *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Budapest, 2005, Országos Széchenyi Könyvtár – Akadémia.

Wulf, Christoph – Zirfas, Jörg: Performative Welten. Einführung in die historischen, systematischen und metodischen Dimensionen des Rituals. In: Wulf, Christoph – Zirfas, Jörg (szerk.): *Die Kultur des Rituals. Inszenierungen, Praktiken, Symbole*. München, 2004, Wilhelm Fink Verlag. 7–48.

Egyéb források:

A bányász-hét eredménye: százezer csille szén terven felül. In: *Dunántúli Napló*, 1954.09.02., 1.

A MESZHART-aknak között Pécsbányatelep érte el a legjobb eredményt, napi előirányzatának 113,6 százalékáért. In: *Dunántúli Napló*, 1950.12.03., 3.

A pécsi önkormányzat harcol a munkahelyekért. In: *Dunántúli Napló*, 1991.09.01., 1.

Aczél György: korszerűbbé és olcsóbbá tenni a szénkitermelést. In: *Dunántúli Napló*, 1988. 09.04., 1.

Bányásznapi – Pécs, Kossuth tér, http://www.pecsinapilap.hu/cikk/Banyasznap_-_Pecs_Kossuth_ter/83642/. (2012.01.03.)

Bíró József: *Szent Borbála ünnepség Vasason*. Forrás: <http://www.pecsibanyasz.hu/rovatok.php?id=412>. (2012.01.14.)

Bóka Máté: Bányásznapi tovább él a hagyomány, <http://www.pecsma.hu/helyi/2011/09/02/banyasznap-tovabb-el-a-hagyomany/>. (2012.01.03.)

Forró lelkesedés a bányavidéken és Baranyában. In: *Dunántúli Napló*, 1950.05.03., 2.

Javult a bányavidékek ellátottsága. In: *Dunántúli Napló*, 1959.05.19., 2.

Lombos Jenő: Vasas-bányán nem történik semmi különös. In: *Dunántúli Napló*, 1972.05.07., 3.

Még egyszer a bányászatról. In: *Dunántúli Napló*, 1988.09.17.

Pécs-bányaüzem. In: *Dunántúli Napló*, 1971.07.01., 4.

Pécsbányatelep csendje. In: *Dunántúli Napló*, 1973.09.01., 3.

Őszinteséggel és nyíltsággal elébe mehetünk a konfliktusoknak. In: *Dunántúli Napló*, 1988.09.05., 1.

Újra bányásznapi lesz a pécsi belvárosban – bányamanókkal, <http://www.bama.hu/baranya/kozelet/ujra-banyasznap-lesz-a-pecsi-belvarosban-banyamanokkal-394504>. (2012.01.03.)

Vasasi bányásznapi koszorúzás a bányászszobornál. <http://www.pecsibanyasz.hu/rovatok.php?id=394> (2012.01.13.)

100. születésnapját ünnepelte a vasasi Petőfi-akna. In: *Dunántúli Napló*, 1968.09.01., 1.

8. Mellékletek

1. Melléklet: a mecseki szénbányászat kétszáz éves jubileumára állított bányászszobor és környéke

Az emlékmű avatása az 1982-es bányásznapon. Forrás: Bíró 2011.

Az emlékmű maradványai ma. Fotó: Bíró József.

Kirándulók kis csoportja a bányászszobor melletti réten. (Forrás: B.I.)

2. Melléklet

P.J. által szervezett brigádtalálkozó. Forrás: P.J. saját felvétele.

Az egyik résztvevő saját munkaeszközét hozta el megmutatni a többieknek.

A megnyitó pillanatai

3. Melléklet

a.) Részlet a P.J. által 2007-ben szervezett brigádtalálkozó megnyitóbeszédéből.

„Találkoztunk újra, mert a mélyben megtanultuk, az egymásra utaltság kényszerítő erejét. A *jelenlevők bányabeli szakterülete szellőztetés és tűzvédelem különösképpen*. A bányavédelem odafigyelést kívánt, ezt a jelenlevők jól tudják. Azt, hogy jól vagy rosszul végeztük munkákat mindig az egész bányára és az abban dolgozók összességének életére kihatott. *Mi különböző vérmérsékletű, magasságú, habitusú emberek vagyunk, de ettől függetlenül összetartoztunk. Nekünk nemcsak azt kellett tudnunk, amit a vájvégeken tudtak, hanem sok minden másról is szakszerű ismeretekkel, és manuális tudással kellett rendelkezünk. Emlékezzetek! Voltak gátépítők, kőművesek, iszapolók, gépekkel dolgozók, gépkezelők, aknászok, csillések, vájárok... ezek kikényszerítették, hogy mindenféle tudással rendelkezünk. Ismernetek kellett a tömedékelő gépek működését, többször könnyűbúvárként nyomás alatti vezetékszakaszok tisztítását, azok összeszerelését... tehát az alapvető bányászati munkafolyamatok összességének ismerete szükségeltetett.*

A közösségformáló erő a gyengébbeket is átsegítette a próbákon. Bár voltak problémák, üzemvezető-váltások, sokan közülük már nem is élnek... mi megmaradtunk. A mag és a mentalitás marad. Köszönhető ez elsősorban nektek és az elődeink munkájának. Köszönöm a munkátokat, és azokét is, akik már nem lehetnek itt közöttünk. Mielőtt felállnánk a tiszteletükre, hallgassátok meg Wass Albert versét:

Wass Albert: Őszi hangulat

Mikor a hervadás varázsa
megreszket minden őszi fán,
gyere velem a hervadásba
egy ilyen őszi délután.

Ahol az erdők holt avarján
kegyetlen őszi szél nevet,
egy itt felejtett nyár-mosollyal
szárítsuk fel a könnyeket.

Hirdessük, hogy a nyári álom
varázs-intésre visszatér,
s a vére-vesztett őszi tájon
csak délibáb-varázs a vér.

Hirdessük, hogy még kék az égbolt,
ne lásson senki felleget,
hazudjuk azt, hogy ami rég volt,
valamikor még itt lehet.

Ha mi már nem tudunk remélni,
hadd tudjon hinni benne más:
hogy ezután is lehet élni,
hogy tréfa csak az elmúlás.

A nyári álmok szemfedője
övezze át a lelkedet,
amíg a völgyek temetője
hulló levéllel eltemet.

Kérlek, álljatok fel... [...].
Köszönöm, hogy meghallgattatok. Kérlek, csak a szépre emlékezzetek.
Jó beszélgetést! Jó szerencsét!”

b.) Részlet a P.J. által 2008-ban szervezett brigádtalálkozó megnyitóbeszédéből.

„Amikor körülnézek, azt látom, hogy a betegeken kívül mindenki itt van. Kezdhetjük. Szeretettel köszöntelek titeket. Újra összejöttünk.

Tisztelt bányáskollégák!

Egybegyűltünk, mert régen láttuk egymást. Egybegyűltünk, mert az együtt töltött évek kikényszerítették, hogy lássuk egymást. Kikényszerítette az a közös tulajdonság, amiért bányászok lettünk. Mert lássuk be: bányász csak kellő emberi gyarlósággal megáldva lehet az ember, és többségünk ilyen vonatkozásban megfelelően ellátott [...].

Eljöttünk, mert régen kívántunk egymásnak jó szerencsét, pedig a bányában – nem úgy, mint a külszíni életben – ha találkoztunk – bármilyen viszonyban is voltunk – jó szerencsét őszintén kívántunk [...]. Találkoztunk újra, mert a mélyben megtanultuk az egymásra utaltság erejét a természeti erők feletti küzdelemben. A résztvevők szakterülete a bányavédelem, szellőztetés, tűzvédelem [...].

Tisztelt bányásztársak! Tavaly dicsértelek, idén celebeknek nevezlek titeket, mert olyan szakmát választottatok, amellyel a hírcsatornák összes igényét kielégíthetnétek. Sőt, címlaptörténeteket is produkálnátok, például az öreg Mester Oszi, vagy Tóni bácsi csodálatos kalandjainak elmesélésére. Úgy gondolom, sikerült mindegyikőtöknek olyan helyzeteket átélnetek, amelyekből többek lettetek, mint a ma menedzsmentekben tevékenykedő, szakmájukat teljességgel soha meg nem tanuló emberek. [...].

Emberségből [...] felette állunk a jelenlegi munkavállalók zömének. A bányászmunka nehézsége kifejlesztette a mások iránti szolidaritás képességét. A földalatti szakma végzése kikényszerítette, hogy azokat is szeressük, akiket utáltunk. Úgy gondolom, ti mind értékesen végeztétek munkátokat, még ha ez a bányában nem is volt egyértelmű. Emlékszem F.S. elvörösödött egy nap műszak végén, mikor számon kértem a napi munkáját... Ti érdeklődők voltatok, mert tudtátok, a tudás fontos. Ma nem divat kérdezni [...]. Mi még beszélgettünk egymással, és megtanultuk, mi a helyes. A mai világban hiányérzetem van. Közöttetek azért érzem jól magam, mert félszavakból is megértük egymást.

Köszönöm mindannyitok barátságát, azokét is, akik már nem lehetnek közöttünk. Kérlek, álltatok fel tiszteletükre, felsorolom az elmúlt évben elhunytak nevét [...].

Hirdessük, hogy a nyári álom
varázs-intésre visszatér,

s a vére-vesztett őszi tájon
csak délibáb-varázs a vér.

Hirdessük, hogy még kék az égbolt,
ne lásson senki felleget,
hazudjuk azt, hogy ami rég volt,
valamikor még itt lehet.

Köszönöm, hogy meghallgattatok. Kérlek, csak a szépre emlékezzetek.
Jó beszélgetést! Jó szerencsét!”

4. Melléklet

A bányásznapi jelentése az adatközlők perspektívájából (interjúrészletek):

1. A bányásznapi részvétel, mint kötelesség versus ösztönös cselekedet

„Hát most már nincs olyan nagy várakozás, mint azelőtt, most tudjuk, hogy az a bányásznapi, lesz egy kis ünnepély, el kell menni, megyünk.” (J.A., nő, 71 éves, gyári munkás)

„Nekünk ez volt az életünk. Nem tudunk mi másikat elképzelni már. És fáj, hogy ez senkit sem érdekel, meg aki nem ebben élt, az nem tudja felfogni, hogy itt egy nagyon összetartó közösség volt.” (B.I., nő, 73 éves, bányászözvegy)

2. Az emlékezet intenzitását fenntartó stratégiai eszköz

„A bányásznapi a múlt megőrzése. Mindig egy évvel tovább emlékezünk.” (S.J., férfi, 48 éves, aknász)

„Az emlékezés, nosztalgia: áldozatokra való megemlékezés. Megemlékezünk arról, hogy milyen szép volt, meg hogy volt. Aki akar, koszorút tesz le.” (D.J., férfi, 71 éves, vágár)

3. Találkozási lehetőség

„A bányász embernek ez egy katarzis, hogy itt soha többén nem lesz lüktető élet. halott város lett Vasas. Ezt szépen láttam a visszatérésem során, hogyan dől le az akna, hogyan pusztul le minden. Láttam, az emberek hogy mennek tönkre, a régi ismerősök, és a telep hogy megy tönkre. Az emlékkövek egyrészt gyakorlatilag jók arra, hogy megkoszorúzzák és ott összegyűljenek az emberek egy-egy alkalommal és beszélgessenek a koszorúzáson meg a fúvószenekaron kívül. Mert különben nem nagyon jönnek össze, csak bányásznapi.” (T.L., férfi, 55 éves, a bányásmúzeum munkatársa)

4. Bányásznapi célja az iparág jelentőségének megismertetése a következő generációval

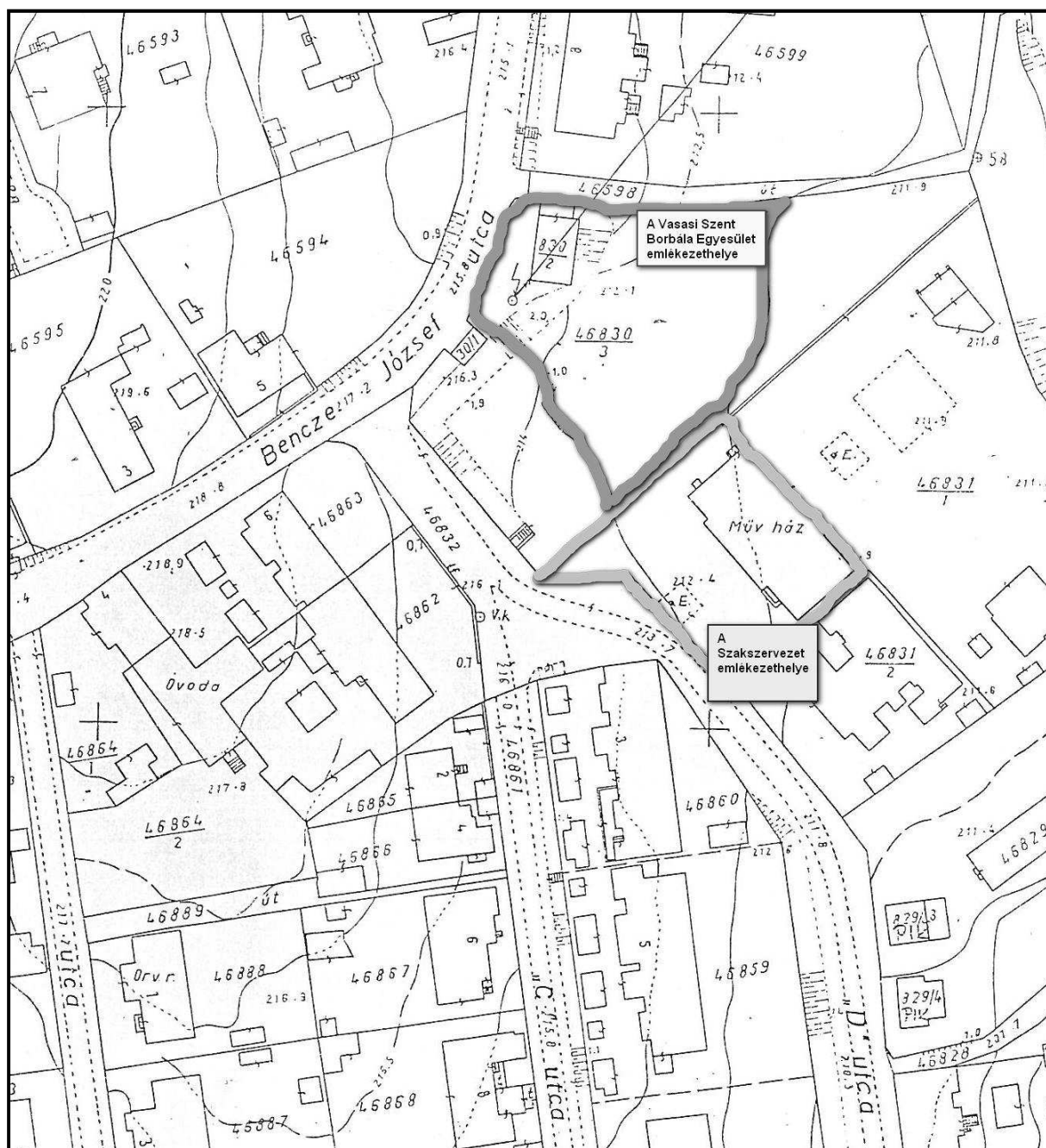
„Hát, a bányásznapi a régi emlékek megőrzése és átadása az utókornak. A bányászat egy olyan történelem, hogy ezt tovább kell vinni. Nagyon fontos szerepe van.” (G.E., nő, 79 éves, eladó)

„Ez a város nem törődik azzal, hogy itt bányászat volt, az tény. A pécsi EKF-ben sem volt egy szó se a bányászatról... a megnyitóra gondolok – tudja. Mindenkinek feltűnt, hogy itt egy rohadt szó nem volt a mecseki bányászatról. Hol lenne ez a város bánya nélkül? Ez egy kis szar város lenne enélkül. Volt itt töröktől kezdve labancig mindenki... de bányász egy se. Ezért kell a bányásznapi. Másképp mi marad itt fenn?” (D.J., férfi, 71 éves, vājār)

„Ha csökkenő számban is, de talán mindig lesz, aki megemlékezik, ha nem is egy hatalmas koszorúkat, de egy szál virágot odatesz bányásznapi. Az emlékek nélkül nem lehet... azért itt több mint 200 évig ment a bányászat, ezt nem lehet kidobni, csak mert x éve nincs bányászat. Ez kellene, hogy tudatosuljon a fiatalokban.” (V.I., férfi, 71 éves, tévészerelő)

5. Melléklet

Egymás mellett élő emlékezethelyek: a Szakszervezet és a Vasasi Szent Borbála Egyesület emlékezethelyei Vasasbányatelep térképén

Forrás: Frank Emil, a vasasi bányásmúzeum igazgatója

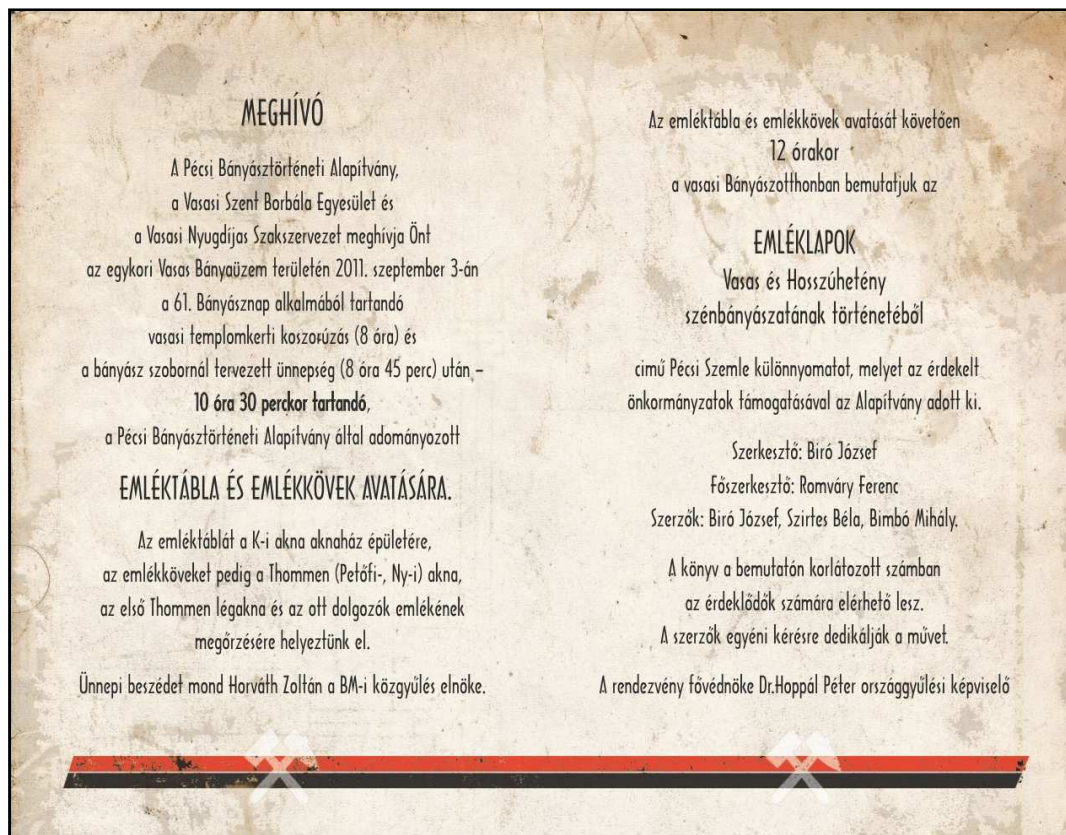
A Vasasi Szent Borbála Egyesület emlékezethelye (a szerző felvétele)

A Vasasi Nyugdíjas Szakszervezet emlékezethelye (a szerző felvétele)

6. Melléklet

A 2011. szeptember első hétvégéjén megtartott bányásznapi meghívója

7. Melléklet – Ünnepségek képekben

a.) A Szakszervezet megemlékezése 2011. szeptember 3-án a valamikori bányászotthon előtt.

Fotó: Berényi Zoltán

A Szakszervezet elnöke a bányászszobor előtt. Fotó: Bíró József.

b.) A 2008-as Borbála-napi megemlékezés. Fotó: Orosz Ferenc.

A Vasasi Szent Borbála Egyesület emlékparkjának avatási ünnepsége Borbála-napkor.

Résztevők és a Vasasi Bányász Fúvószenekar tagjai.

8. Melléklet

Bíró József megnyitóbeszéde a 2011-es, Szakszervezet által szervezett bányásznap megemlékezésén.¹⁰¹

Tisztelt Hölgyeim és Uraim.

Kedves vasasi egybegyűltek!

1. Köszönet és megtiszteltetés

Nagy megtiszteltetés a számomra, hogy e városrészben – *melynek több mint kétszáz évét a szénbányászat határozta meg* - én emlékezhetek meg az idei bányásznapról. Mivel nem közéleti szereplő vagyok illő, hogy bemutatkozzam. *Bíró József bányamérnök vagyok. Több mint 40 év bányászati múlt van mögöttem. 15 éves koromtól közvetlen kapcsolatban vagyok a bányászattal.* Ebből közel húsz évet a vasasi üzemben dolgoztam. Az általános iskolát követően vágárisiskolát végeztem. Innét továbbhaladva jutottam el a legmagasabb bányász felsőfokú végzettséghez. Az ipariskolát nem szégyellem, amikor mi kezdtük a szakmát tanulni, akkor nem egy jeles és kitűnő bizonyítvánnyal rendelkező kisdíák volt az osztályunkban. Tehát nem a mai állapotok voltak, amikor csak a maradék, akiket máshol nem vettek fel tanul szakmát.

2. A bányászünnepről

A mai nap a bányászok ünnepe. Ezt az ünnepet 61. alkalommal ünnepeljük. 1951-től szeptember első vasárnapján országosan egységesen tartjuk a Bányásznapot, az 1919. szeptember 6-án eldőrdült tatabányai csendőrsortűz áldozatainak emlékére. [...]

Nekünk is megvannak a drága veszteségein, akik itt helyben a munka frontján veszítették életüket. Rájuk is emlékezünk ezen az ünnepen és fejet hajtunk hősi halottaink áldozatai előtt. [...]

3. A bányászatról általában

A bányászat a legősibb tevékenységek egyike. Az emberiség korszakait is végső soron a bányászatból származó anyagokról nevezték el (kőkor, bronzkor, vaskor, atomkor...). A legmagasabb rendű szellemi tevékenység megjelenítéséhez is anyagi eszközökre van szükség, amelyet végső soron ki kell nyerni a föld közeteiből, anyagaiból. [...]

Ebben az általános folyamatban vettek részt a vasasi bányászok is.

¹⁰¹ Forrás: *Vasasi bányásznap koszorúzás a bányászsobornál.* <http://www.pecsibanyasz.hu/rovatok.php?id=394> (2012.01.13.)

Több mindenben elől is jártak. Itt kezdődött a mecseki szénmedencében a valóban ipari méretű szénkitermelés. Itt próbálták ki először a benzinbiztonsági lámpát pl. itt végeztek először a Mecsekben kokszolási kísérleteket. *Itt alakult a magyar szénbányászatban az első bányatársláda, itt tömedékeltek a Mecsekben először iszapzaggyal. Itt épült meg a DGT első valódi légaknája. Itt találtak először a mai Magyarország területén dinoszauruszra utaló leleteket, dinoszaurusz lábnyomokat. Van tehát, amire büszke lehet ez a városrész és az itt élő emberek.*

4.A hely és értékei

Vasason szinte minden négyzetméter erről a múltról árulkodik és mesél nekünk, ha egy kicsit megkaparjuk a felszínt.

Például ezen a helyen és közvetlen környezetében az elmúlt 150 évben jelentős események játszódtak le és koronként változó funkciót töltött be.

Az 1800-as évek elejétől a domboldalakba tárókat mélyítettek és keresték a szenet. Az esetek többségében megtalálták és a táró környezetében minden elérhető teleprészt kifejtettek. Ekkor még természetesen csak vágatokkal mentek be a széntelepbe, majd a lehetséges mélység után visszafelé kirabolták az értékes faanyagokat és a vágat oldalából is az elérhető mélységig kifejtették a szenet.

Sok helynek régi elnevezése van, de nem mindig tudatosodik bennünk, hogy ezek a nevek, mit, ill. kit takarnak.

Nem sokkal az akkor I-es aknánk hívott Thommen akna lemélyítése után elkezdték itt a parkban - az emlékkőnél - a későbbiekben Wiesner aknának elnevezett ún. peremi akna mélyítését.

[...]

Amikor az akna feleslegessé vált más funkciót kerestek az itteni épületeknek. A szállító gépházból legényotthon lett, később pedig iskolává alakították át. Azt már a maiak közül is sokan tudják, hogy az új iskola elkészültekor ezt az öreg iskola épületét lebontották. Ma ennek helyén a parkban gyerekek játszhatnak. A Bányászotthon volt pl. a DGT egyik kis erőművének épülete. Utána egy ideig itt működött az élelmitár, amely a boltot jelentette.

[...] *Itt a Bányászotthon kertjében voltak a régi bányásznakok, amikor még nem annyira a múltról beszélt az aktuális ünnepi szónok, hanem az elért eredményekről, a munkasikerekről és a kifizetett hűségjutalmakról. Ma már mindez elenyészik az emlékezet ködében, ha nincsenek olyan támpontjaink, amelyekre támaszkodhatunk. [...]*

A létrehozott értékeket azonban meg is kell becsülni, megőrizni a következő nemzedéknek, hogy tisztába lehessenek gyökereiknek, az előttük élők küzdelmeinek és győzelmeinek, de

tanuljanak a veszteségekből is. Erre szolgálnak azok a szervezett közösségek, akik felelősséget éreznek lakóhelyük emlékeiért. Reméljük, az eddiginél nagyobb összefogással nem enyésznek el azok az értékek, amelyek eddig létrejöttek.

Jó szerencsét!

Vasas, 2011. szeptember 3.

9. Melléklet

a.) Szent Borbála-ünnepség Pécs-Vasason, R.F. megnyitóbeszéde:

Sok szeretettel köszöntöm az egybegyűlteket.

Külön köszöntöm Dr. Hoppál Péter országgyűlési képviselő urat a Bányász Emlékpark fővédnökét, Huba Csaba részönkormányzat vezetőt, a település civil szervezeteinek képviselőit, a nyugdíjas szakszervezeteket, klubokat, volt bányász társaimat-barátaimat és végül a Vasasi Szent Borbála Egyesület tagjait, akik munkájukkal hozzájárultak mai rendezvényünk megtartásához.

Minden történetkritikai megállapítás ellenére fény és vonzerő árad Szent Borbálából. Európa csaknem minden országában évszázadok óta megünneplik december 4.-én a bányászok védőszentjének, Szent Borbálának napját. Elterjedése és fennmaradása annak köszönhető, hogy a természettel vívott harc egész Európában közös bányáshagyományokat és szokásokat alakítottak ki. Már a középkorban az antik és pogány hagyományok újszerű folytatásaként minden mesterségnek és foglalkozásnak égi patrónust védelmezőt kerestek. Szent Borbálához szívesen folyamodtak a középkori bányászok, akitől a hirtelen halállal és a súlyos sebesüléssel szemben reméltek védelmet. A Borbála-kultusz az erre utaló első írásos emlékek szerint 1350 körül Németalföldről, Kuttenbergből eredt és terjedt el Európa-szerte. Magyarországon először Selmecebányán találkozunk a Borbála tisztelettel, és innen terjed el a Felvidéken elsősorban a bányavárosokban, majd a 14. és 15. században az ország egész területén általánossá vált. Ezt a régi hagyományt ápolva, 2007 december 4. óta minden évben megemlékezünk névadónkról Szent Borbáláról.

Most ünnepi beszéd következik, Dr. Hoppál Péter Országgyűlési képviselő úrtól a Bányász Emlékpark fővédnökétől.

A Berze Nagy János népdalkar Szent Borbála-napi ünnepi műsora következik.

Felkérem a Vasasi Bányász Zenekart Bányásznapi ünnepi műsorának megtartására.

Felkérem Huba Csaba részönkormányzat vezetőt, hogy az általa felajánlott könyveket a bányász emlékek ápolásáért sokat tett személyeknek adja át:

(...)

Megköszönöm az egybegyűlteknél, hogy velünk közösen ünnepeltek, hogy megtisztelték rendezvényünket részvételükkel. Ünnepi programunk véget ért.

Jószerecsét!

Vasasi Szent Borbála Egyesület

b.) Szent Borbála ünnepség Vasason. B.J. tudósítása a megemlékezésről:¹⁰²

„December 3-án délután bensőséges ünnepség volt a vasasi Bányászotthonban, amelyet a helyi Szent Borbála Egyesület Ruzsicsics Ferenc vezetésével rendezett. Az ünnep megszervezésében, mint már annyiszor, tevékeny szerepet játszott az Egyesület lelkes és sok munkát is vállaló tagsága. Ehhez a szervezethez tagjain keresztül is kötődnek a Vasasi Bányász Zenekar és a Berze Nagy János Népdalkör. Így tudnak a bányász ünnepeken és megemlékezéseken egységes magas színvonalon fellépni.

Az idei Szt. Borbála ünnepség a Magyar Himnusszal kezdődött, majd Ruzsicsics Ferenc az említett Egyesület vezetője köszöntötte az ünneplő közönséget. A köszöntést követően ünnepi műsort adott a Vasasi Bányász Zenekar és a Berze Nagy János népdalkör. Mindkét együttes szívet melengetően játszott, énekelte indulóinkat, bányász dalainkat.

Ünnepi beszédében Dr. Hoppál Péter a terület országgyűlési képviselője, a Vasasi Bányász Emlékpark fővédnöke méltatta a bányász közösségek szerepét, múltjuk büszke vállalását és a helyiek közösséget alkotó összefogását.

A Szent Borbála mondakör felelevenítése után számolt be arról a munkáról, amelyet a Parlamentben a bányászok érdekvédelmében kifejtett. Ennek és más bányaterületi képviselőkkel – többek között Komló polgármesterével - összefogva sikerrel harcoltak a bányász érdekekért. Így maradtak meg, az általános szigorítások ellenére a bányász egészségkárosodási járadékok és más címen a bányász nyugdíjat helyettesítő juttatások, amelyeket törvényben rögzítettek.

A bányászzenekar ünnepi műsorában a közelgő ünnepekre, a karácsonyra is utaló repertoárjával nagy sikert aratott.

Huba Csaba önkormányzati képviselő az „Emléklapok Vasas és Hosszúhetény szénbányászatának történetéből c. könyvet jutalmul adta át az ünnepi szervezésekben kiemelkedő munkát végzett egyesületi tagoknak, egykori üzemi dolgozóknak és a terület civil szervezetei képviselőinek. Ezt a könyvet a Pécsi Bányáztörténeti Alapítvány a szeptemberi bányásznapi jelentette meg.

Az ünneplés a bányászhimnusszal zárult, amelyet a szervező Egyesület által adott szerény állófogadás baráti beszélgetés követett.”

¹⁰² Biró József: Szent Borbála ünnepség Vasason. <http://www.pecsibanyasz.hu/rovatok.php?id=412>. (2011.01.14.)